

Valoarea adăugată în economia românească

CONFEDERAȚIA PATRONALĂ
CONCORDIA
DIALOG PENTRU DEZVOLTARE

Cuprins

Sumar	2
I. Cifre cheie și ce ne propunem	3
Ce ne propunem?	3
Cifrele cheie	5
II. O „radiografie” a economiei românești	7
Creșterea economică pusă în context	7
Componența PIB-ului	8
Ponderea consumului în creșterea economică și creșterea exporturilor	13
Rata de creștere a exporturilor și exporturile ca procent din PIB	21
Productivitatea și costul muncii	23
Productivitatea în context regional	24
Productivitate și PIB-ul regional în România	28
O economie cu inovație redusă și cu tendințe de a rămâne în categoria venitului mediu	31
Situația socială	34
III. Tranziția verde	36
Concluzii	40
Surse	41

Sumar

În acest document, punem bazele unei inițiative ample a Confederației Patronale Concordia de a propune o viziune pentru creșterea valorii adăugate și competitivității economiei românești. Pornim de la o analiză a principalelor caracteristici și tendințe economice, identificând marile provocări și riscuri pentru România. În ciuda creșterii economice înregistrate în ultimele decenii, economia românească prezintă o serie de caracteristici structurale care vor avea un impact important în contextul unui proces de dublă tranziție globală – tranziția verde și cea digitală.

Creșterea PIB-ului în ultimele decenii a fost comparativă cu cea a altor state din regiune, economia românească depinde în continuare în mare măsură de consumul intern bazat pe importuri, productivitatea muncii prezintă decalaje față de media europeană în sectoare cheie precum cel industrial, costul forței de muncă a crescut, economia se confruntă cu un mare deficit de lucrători, iar avantajul competitiv bazat pe un cost redus al muncii se estompează rapid. Inovarea rămâne redusă în România, cu investiții limitate în cercetare și dezvoltare și cu o capacitate redusă de a ține pasul cu evoluția piețelor internaționale. Toate aceste probleme, alături de altele pe care le explorăm în acest document, reduc competitivitatea României și o expun în fața unor schimbări anticipate ale economiei mondiale.

Anul viitor, marcat de patru rânduri de alegeri, reprezintă punctul de cotitură în conturarea unei viziuni clare pentru dezvoltarea economică a României. Confederația Patronală Concordia începe un demers pentru a construi această viziune alături de membri din 15 sectoare și de parteneri care vor să ni se alătore în acest proces. În acest prim document, prezentăm punctul de plecare pentru elaborarea în 2024-2025 a mai multor documente de analiză sectorială care să propună o serie de politici publice acționabile pentru competitivitatea și creșterea valorii adăugate a economiei românești, aflată în fața unui context mondial dificil.

I.

Cifre cheie și ce ne propunem

Ce ne propunem?

În ciuda creșterii economice din ultimele decenii, România are nevoie de o serie de ajustări structurale pentru a rămâne competitivă în următoarele decenii, marcate de o ambițioasă dublă tranziție verde și digitală în desfășurare la nivel mondial. Inovația, tehnologia, capacitatea de producție, productivitatea și costul muncii, decalajele regionale și reglementările internaționale vor juca, printre alte elemente importante despre care vom vorbi, un rol cheie în definirea politicilor de creștere a valorii adăugate din economia românească. Confederația Patronală Concordia își propune, prin expertiza membrilor și a companiilor afiliate, să identifice printr-o serie de documente de politici publice, soluțiile pe care le considerăm necesare pentru o economie productivă, competitivă și dinamică. În acest prim document radiografiem economia românească, identificăm principalele probleme, discutăm cifrele cheie și scoatem în evidență punctul de plecare către o economie cu valoare adăugată mai mare. În următoarele documente vom detalia soluții concrete, aplicabile în câteva dintre sectoarele pe care le reprezentăm și care reprezintă cheia de boltă în procesul de transformare a economiei românești.

Din 1990 până astăzi, Produsul Intern Brut al României (PIB) a crescut de aproape 8 ori, ajungând la aproximativ [286 miliarde de euro în 2022](#) și este pe cale să depășească 300 de miliarde de euro în 2023¹. În intervalul 1990-2021, PIB-ul Poloniei a crescut de 10 ori, cel al Ungariei de peste cinci ori, cel al Cehiei de aproape șapte ori, iar cel al Bulgariei de aproximativ patru ori. Tot de aproximativ patru ori [a crescut și PIB-ul la nivel mondial între 1990 și 2021](#)². Spre comparație, PIB-ul Germaniei a crescut în perioada 1990-2021 de 2,4 ori³. În ciuda creșterii importante a PIB-ului României în ultimele trei decenii, economia și societatea se confruntă cu o serie de provocări și caracteristici structurale care pun în pericol creșterea și bunăstarea pentru următoarele decenii. **Creșterea economică bazată în continuare într-o prea mare măsură pe o cerere domestică ridicată pentru bunuri și servicii provenite din import, inovarea scăzută din economie și valoarea adăugată bazată pe resurse primare și produse cu complexitate redusă, distribuția deficitară a creșterii economice în societate, sunt elementele principale care indică faptul că România are nevoie de o nouă abordare pentru a-și maximiza potențialul economic.**

Productivitatea din economie, deși în creștere, înregistrează decalaje semnificative față de media europeană și față de economii comparabile, precum cele ale Cehiei, Ungariei sau Poloniei, mai ales în sectorul industrial, esențial pentru avansarea tehnologică și pentru creșterea complexității economiei. Acest lucru este cu atât mai relevant cu cât Uniunea Europeană

se află în fața unei duble tranziții – digitală și verde – pentru care este nevoie de o mobilizare masivă de resurse și efort, atât din partea statului cât și din partea sectorului privat. Pentru ca România să beneficieze de această dublă tranziție, care vine atât cu costuri cât și cu beneficii majore, este necesară o viziune de dezvoltare pentru următoarele trei decenii, dar cu politici publice acționabile fără întârziere, care să antreneze competitivitatea și să transforme structura pe care este construită economia românească.

Anul 2024 – marcat de patru rânduri de alegeri – reprezintă punctul de cotitură și o ultimă mare oportunitate de a regândi modelul de dezvoltare și de a obține o largă susținere politică și socială pentru **un plan de acțiuni concrete care să vizeze inovarea, productivitatea, competitivitatea și bunăstarea**. Pe măsură ce decalajul tranziției se adâncește, pe atât de grea va fi o redirecționare ulterioară în sensul menținerii competitivității.

Confederația Patronală Concordia, cu expertiza la care are acces prin membrii și firmele pe care le reprezintă, își propune să contribuie decisiv la această dezbatere și să propună măsuri concrete de sprijin sectorial și transversal pentru mediul de afaceri, de la întreprinderile mici până la marile companii din România.

În acest sens, vom prezenta o serie de note de politici publice legate de modul în care este generată valoarea adăugată în economia românească. Propunem, în acest prim document, o privire de ansamblu asupra economiei, identificăm problemele cheie legate de productivitate, competitivitate, forța de muncă și, în general, legate de capacitatea economiei românești de a prinde din urmă sau de a ține pasul cu alte economii comparabile. Aceasta va fi însoțită de o aprofundare a elementelor ce țin de economia verde, precum consumul de materii prime și energie, gradul de circularitate, productivitatea resurselor și alte elemente ce definesc capacitatea economiei de a se alinia rigorilor europene în domeniu. Discuția pe care o propunem este cu atât mai relevantă cu cât crize precum pandemia Covid-19, războiul de agresiune din Ucraina și criza climatică au demonstrat o capacitate disruptivă de neanticipat, punând presiune și mai mare pe lanțurile globale valorice și reducând ritmul de creștere la nivel mondial. **Pe lângă crize, sunt și oportunități, precum cele aduse de tranziția verde sau cea digitală,** dar și acestea provocate la rândul lor de multiple crize și provocări care au determinat o schimbare mondială de paradigmă cu privire la modelul de dezvoltare pe care se bazează economiile lumii. **Efectul direct al acestor două tranziții este o creștere rapidă a competitivității mondiale în ceea ce privește inovarea și producția în sectoare cheie, precum cel al autoturismelor, industrie, energie sau industria prelucrătoare.** Această cursă este marcată inclusiv prin programe și politici de mari dimensiuni precum Green New Deal și Horizon Europe în UE sau CHIPS and Science Act în SUA. Competiția economică între marile grupuri geopolitice devine și ea o temă cu impact direct asupra economiei românești: în 2022, [conform datelor Băncii Mondiale](#), economia UE a fost cu 65% mai mică față de cea a SUA, deși cea europeană era cu peste 1,5 trilioane de dolari mai mare la începutul crizei din 2008⁴. [Business Europe](#) mai arată că investițiile străine directe în UE au scăzut în 2021 față de 2019 cu 68%, în timp ce în SUA, în aceeași perioadă, au crescut cu 60%⁵.

Într-un context marcat de dubla tranziție digitală și verde, care vin însoțite cu investiții publice și private fără precedent, elementele structurale ale economiei românești devin cu adevărat critice pentru competitivitatea țării la nivel regional și internațional. Vorbim de o economie cu inovație redusă, bazată prea mult pe consum domestic, cu discrepanțe regionale majore, afectată periodic de un deficit de balanță comercială, o economie aflată în avalul lanțurilor valorice globale, cu o populație în îmbătrânire, expusă riscului de sărăcie și marcată de un acut deficit de forță de muncă.

Cifrele cheie

Cifrele cheie de la care plecăm arată o economie care a recuperat rapid o parte dintre decalaje, dar care poate pierde din avânt dacă problemele structurale nu sunt rezolvate rapid și dacă nu își ajustează la timp traiectoria către o economie verde și digitală. Astfel, chiar dacă economia României a crescut de 8 ori în 20 de ani, un parcurs similar au avut și alte țări din fostul bloc socialist. Zece din primele 11 țări în ceea ce privește creșterea economică în ultimele decenii în Europa sunt țări din Europa de Est.

Când discutăm de elementele care au contribuit la această creștere economică, nu putem evita faptul că 78,8% din cei aproape 286 miliarde de euro generați de economie în 2022 au fost generați de consumul final efectiv total, iar media contribuției consumului în ultimii 8 ani a fost aproape identică – 78,5%⁶. Cu toate că o parte din acest consum a fost destinat producției, inclusiv în vederea exporturilor, datele arată un dezechilibru major în privința câtorva categorii de produse despre care vorbim în această analiză. Deși ponderea ridicată a consumului în PIB nu e neobișnuită pentru statele cu economii dezvoltate, România este întrecută doar de Grecia și Portugalia în ceea ce privește contribuția consumului la PIB, fiecare cu 64% respectiv 68,7%, față de 63,3% în România în 2022⁷. Media UE-27 a fost de 52,3%, iar dintre țările cu economii comparabile Ungaria a înregistrat 49,9%, iar Polonia 56,7%. Pe de altă parte, formarea brută de capital fix – adică investițiile – a reprezentat în medie în ultimul deceniu 23,61% din PIB, față de o medie UE-27 de 21,1% în aceeași perioadă⁸. Acest aspect se datorează în primul rând beneficiilor aduse de o piață încă relativ tânără și influxului de fonduri europene și investiții directe străine. Acest tip de beneficii dispare însă, ultimii 10 ani fiind marcați de o creștere semnificativă a costul mediu lunar al forței de muncă, ajungând în 2022 la un nivel de 6.426 lei/salariat, cu 150% mai mare față de nivelul anului 2015. În luna iulie a acestui an, câștigul salarial mediu brut pe țară a ajuns la 7.317 de lei, iar cel net a fost de 4.565 de lei⁹. **Arătăm în această analiză cum avantajul competitiv al României bazat pe forța de muncă ieftină se diminuează accelerat.** În ceea ce privește productivitatea totală, calculată ca valoare adăugată brută pe angajat, în 2022 România se situa la 38,8% față de media europeană, în timp ce Cehia și Polonia se aflau la 56,2 și 49,2%, respectiv^{10,11}. Utilizând același indicator, de departe cea mai mare discrepanță între România și media UE-27 apare în sectorul industrial (fără construcții), unde valoarea adăugată pe angajat a fost în 2022 de numai 26% din media europeană. Polonia s-a situat în sectorul industrial la 32,86% față de media europeană, în timp ce Ungaria și Cehia au înregistrat 43,1% și 57,5%, respectiv. Aceste cifre sunt cu atât mai îngrijorătoare dacă luăm în calcul și faptul că România are o participare redusă la piața forței de muncă, iar deficitul de abilități și formarea pe tot parcursul vieții reprezintă slăbiciuni structurale profunde ale acesteia.

Pe lângă faptul că populația îmbătrânește, deficitul forței de muncă se accentuează, decalajul productivității persistă și costul forței de muncă a crescut accelerat, economia românească suferă și din cauza faptului că deficitul comercial (diferența dintre exporturi și importuri) a atins în anul 2022 aproximativ 34 de miliarde de euro. În ultimii 10 ani, deficitul balanței comerciale a crescut de peste 3,5 ori, în timp ce exporturile au crescut de 2,04 ori, iar importurile de 2,3 ori¹². **Explicăm în acest prin document de politici publice de ce acest lucru este relevant și ne propunem ca în documentele ulterioare să furnizăm soluții pentru creșterea ratei exporturilor prin diversificare și complexitate mai mare a producției în economia românească.**

Disparitățile regionale sunt alt element care arată că economia românească se bazează într-o prea mare proporție pe activitatea desfășurată în cele câteva orașe și împrejurimile acestora, în frunte cu Bucureștiul, dezvoltate și bine conectate la lanțurile globale de valoare.

Regiunea București-Ilfov a generat aproape o treime (28%) din PIB-ul realizat în 2022 la nivelul țării, în timp ce regiunile Vest și Sud-Vest-Oltenia generează în jur de 8-9%¹³. Există discrepanțe și la nivelul industriei, cea mai mare valoare adăugată brută fiind generată în regiunile Sud-Muntenia, urmată de București-Ilfov. Discrepanța între regiunea București-Ilfov și restul țării devine și mai evidentă când analizăm PIB-ul pe cap de locuitor, această regiune înregistrând o valoare de 2,67 de ori mai mare decât media celorlalte regiuni.

În plus, indicatorii cu privire la situația socială din România relevă o distribuție ineficientă a beneficiilor creșterii economice și întăresc ideea că economia românească este dependentă de câteva orașe și regiuni. Astfel, [venitul celor mai săraci 20% dintre români](#) este de 6 ori mai mic decât venitul celor mai bogați 20% dintre români, reprezentând una dintre cele mai mari discrepanțe dintre statele CEE¹⁴. Peste [34% dintre români se află în risc de sărăcie sau excluziune socială](#)¹⁵, iar [sărăcia persoanelor încadrate](#) era în 2022 de 14,5%, comparat cu media UE de 8,5%¹⁶. Aceste statistici relevă limitările măsurării performanței economice prin elemente singulare precum rata de creștere a PIB-ului. O știre recentă intens distribuită arată că anul acesta România a depășit Ungaria în ceea ce privește [PIB-ul pe cap de locuitor calculat la paritatea puterii de cumpărare](#) (76,7% din media UE pentru România, față de 76,6% în cazul Ungariei¹⁷). O astfel de statistică, chiar și ajustată la paritatea puterii de cumpărare, nu ține seama de factori structurali precum cei menționați deja mai sus și ignoră elemente precum calitatea vieții și dezechilibre pe care le explorăm în detaliu în acest prim document.

Inovația redusă este alt subiect pe care îl discutăm, România fiind în continuare considerată un inovator modest cu investiții mici în cercetare și dezvoltare. În 2021, [media investițiilor în R&D în Uniunea Europeană](#) a fost de 2,3% din PIB, cu Belgia și Suedia în vârful topului cu investiții de 3,5% din PIB fiecare și cu România la coada clasamentului cu investiții de 0,5%¹⁸. Acest lucru se traduce în capacitate limitată de inovare a companiilor și, în consecință, în capacitate limitată de a-și crește relevanța pe piețele regionale și internaționale prin produse și servicii noi, cu valoare adăugată crescută.

Toate aceste date, pe care le analizăm în detaliu mai jos, ne arată că România se află acum la un punct de cotitură în legătură cu parcursul pe care îl va avea în următoarea etapă de dezvoltare. Pentru a face față provocărilor multiple care țin atât de structura curentă a economiei naționale, cât și de contextul mondial complicat, România are nevoie de o viziune clară care să deblocheze potențialul economic și să inițieze tranziția către o economie durabilă, cu valoare adăugată mare și inovare crescută, cu capacitate de export ridicată, și competitivă în primă fază la nivel regional, iar apoi la nivel mondial, care să valorifice tendințele privind tranziția la o economie verde și să distribuie eficient beneficiile transformării economice în societate. Acest lucru se poate întâmpla, dincolo de reformele transversale clasice, prin țintirea sectoarelor unde România fie are deja un avantaj competitiv relativ, fie poate deveni competitivă mai repede decât economii cu caracteristici similare.

Confederația Patronală Concordia se angajează să identifice în următoarele note de politici publice soluțiile pe care le considerăm necesare pentru o economie productivă, competitivă și dinamică, răspunzând totodată și altor provocări precum celor de mediu. Începem, în acest prim document, printr-o analiză de ansamblu a stadiului din care plecăm.

II.

O „radiografie” a economiei românești

Creșterea economică pusă în context

România a înregistrat o creștere economică rapidă în ultimii 20 de ani, cu un PIB care a crescut cu aproape 800% între 2000 și 2022. Creșterea a fost susținută de o serie de factori, inclusiv aderarea la Uniunea Europeană, investițiile străine directe și creșterea consumului intern. Cu toate acestea, România continuă să se situeze în partea inferioară a clasamentului UE în ceea ce privește PIB-ul *per capita*. Creșterea economică a României a fost relativ sustenabilă în ultimii ani, dar există o serie de riscuri care ar putea amenința acest lucru în viitor. Acestea includ creșterea inflației, creșterea dobânzilor și criza din Ucraina.

Între 2013 și 2022, sectorul industrial din România a crescut semnificativ, cu o contribuție la PIB care a crescut de la 36 miliarde de euro la 64 miliarde de euro. În aceeași perioadă, valoarea adăugată brută din economia românească a crescut de la 126 miliarde de euro la 260 de miliarde de euro. Rata creșterii este comparabilă cu cele înregistrate în UE, dar valoarea absolută de creștere a valorii adăugate din România este mult mai mică decât cele din state europene cu economii mai avansate.

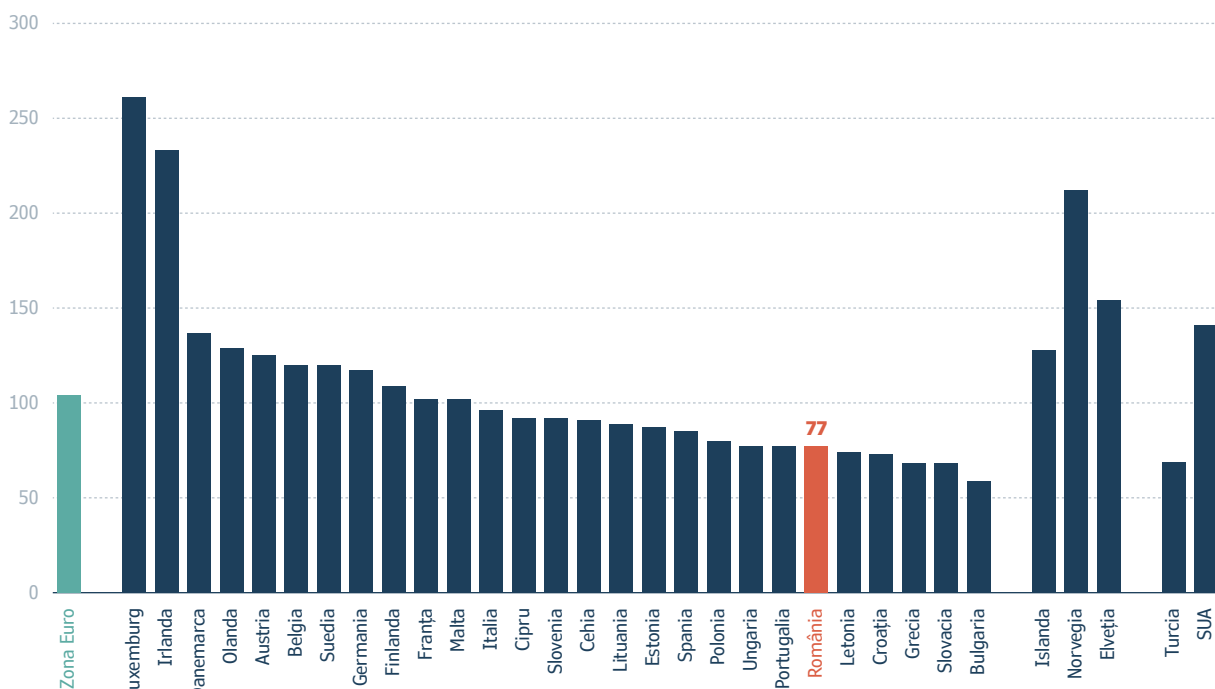
Potrivit [Comisiei Europene \(CE\)](#), în primele trei trimestre ale anului 2022, PIB-ul real anual al României a crescut cu 4,3%¹⁹. CE pune această creștere pe seama consistenței formării brute de capital fix și sporirii semnificative a consumului privat, susținute de o creștere puternică a pieței forței de muncă și a salariilor. Măsurile de sprijin guvernamental pentru atenuarea impactului prețurilor ridicate la energie au contribuit și ele la creșterea economică. În ciuda inflației ridicate, a condițiilor stricte de finanțare și al unei încetiniri generale a ritmului de creștere în UE, CE estimează că economia României va crește în 2023 cu 1,8% și cu 2,2% în 2024. [Conform datelor Eurostat](#)²⁰, creșterea anuală medie a PIB-ului României între 2011 și 2022 inclusiv a fost de 3,5%, iar singurul an în care a fost înregistrată o scădere este anul pandemic 2020, când economia s-a contractat cu -3,7%.

Creșterea economică a României nu e singulară, 10 din primele 11 țări în ceea ce privește creșterea economică fiind din Europa de Est. Țări precum Bulgaria, Ungaria, Cehia sau Polonia au înregistrat între anii 2000-2022 creșteri economice cumulate între 300% și 700%. În comparație, în aceeași perioadă, Germania a înregistrat [o creștere cumulată de aproximativ 84%](#), aproape dublându-și PIB-ul de la 2,1 trilioane euro în anul 2000 la 3,87 trilioane de euro în 2022²¹. **Dacă în aceeași perioadă PIB-ul României a crescut cu aproximativ 245 de miliarde de euro, PIB-ul Germaniei a crescut cu aproximativ 1,77 trilioane de euro**²². În 2000, economia românească era de peste 52 de ori mai mică decât cea a Germaniei, în timp

ce în 2022 decalajul s-a redus la un raport de aproximativ 1:14. Astfel, chiar dacă în termeni absoluți economiile unor state europene dezvoltate precum Germania sau Franța au crescut cu valori brute mult mai mari decât cele ale unor state est europene, acestea din urmă au redus totuși din decalajul economic.

Dacă privim PIB-ul pe cap de locuitor exprimat în paritatea puterii de cumpărare (PPS), un indicator mai relevant deoarece ia în calcul costul de trai, aflăm că România se află la 77% din media UE, la același nivel cu Ungaria și Portugalia și peste Grecia (32% sub media UE), Slovacia (33%) sau Bulgaria (41%)²³. Totuși, chiar dacă PIB-ul *per capita* ajustat puterii de cumpărare este mai apropiat de media UE decât PIB-ul *per capita* neajustat, România se situează tot în partea inferioară a clasamentului.

Volumul indicilor PIB pe cap de locuitor, 2022 (UE=100)

Sursă date: Eurostat

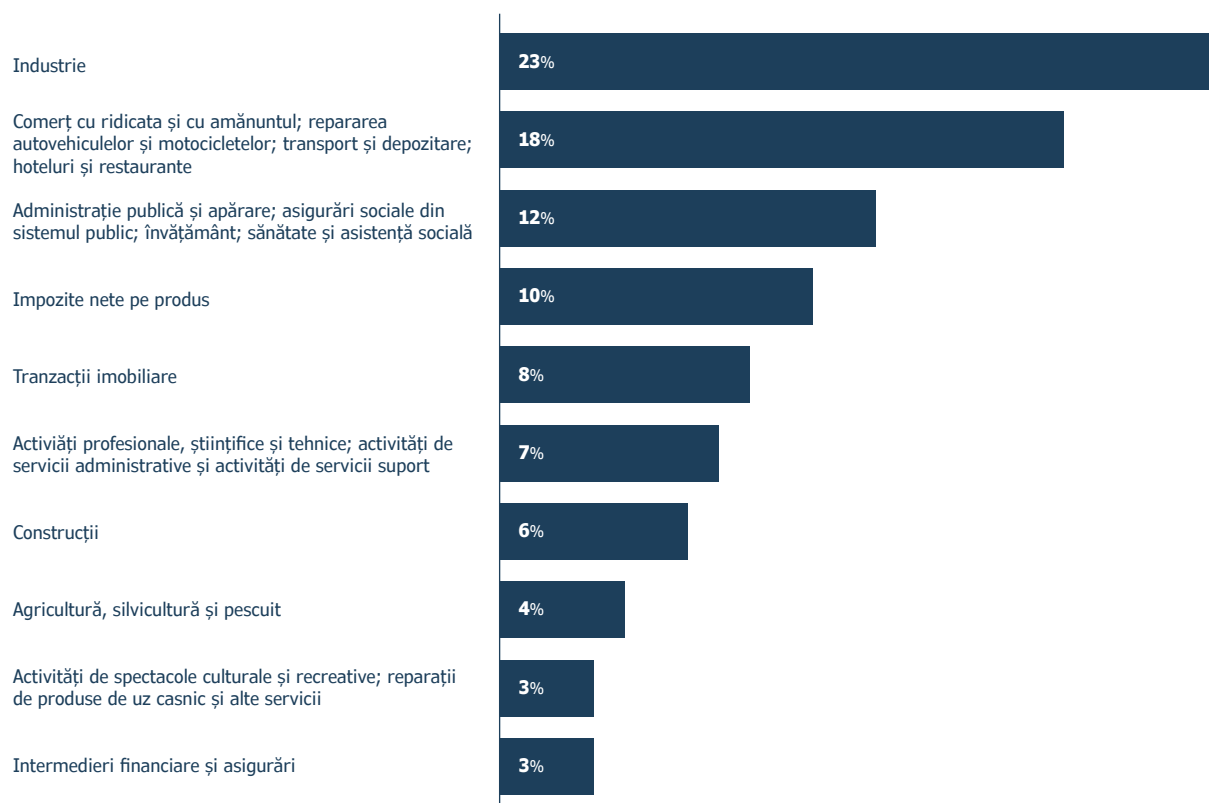
În ciuda creșterii economice de 4,7% în 2022 față de 2021²⁴, cele mai recente previziuni arată semne de încetinire a economiei pentru următorii ani. În aprilie 2023, Fondul Monetar Internațional (FMI) a revizuit semnificativ în sens negativ estimările privind creșterea economiei românești în acest an, de la 3,1% cât estima în toamnă, la 2,4%, iar în octombrie 2023 a înrăutățit încă o dată estimările până la 2,2%²⁵. În plus, situația cauzată de deficitul bugetar preconizat pentru întreg anul 2023 reprezintă întocmai o manifestare a vulnerabilităților structurale ale economiei românești. Pentru a înțelege pe ce se bazează creșterea economică a României de până acum și care sunt perspectivele economice, este important să analizăm principalele agregate ale PIB-ului.

Componența PIB-ului²⁶

Dintr-un PIB total de 286 miliarde euro în 2022, 260 miliarde euro au reprezentat valoarea adăugată brută, iar diferența de 26 miliarde sunt impozite nete pe produs. Analizând contribuția categoriilor de resurse la formarea PIB-ului între anii 2014-2022, aflăm că industria reprezintă, în medie, 22,93% din produsul intern brut, comerțul – 17,87%, administrația publică – 12,43%, tranzacțiile imobiliare – 7,85%, activitățile profesionale științifice și tehnice

7,11%, construcții – 5,95%, informațiile și comunicațiile 5,66%, agricultura – 4,35%, activitățile de spectacole culturale și recreative, reparațiile de produs de uz casnic și alte servicii – 2,92%, iar intermedierea financiară și asigurări – 2,84%.

Realizări pe categorii de resurse, % din PIB, media anilor 2014-2022

Sursă date: INS, Eurostat

Situația este diferită însă când ne uităm la contribuția medie la creșterea PIB în același interval. Astfel, dintr-o creștere medie de 3,84% în ultimii 8 ani, 3,36 puncte procentuale provin din valoarea adăugată brută, iar 0,49 puncte din impozitele nete pe produs¹. Cea mai mare contribuție la creșterea PIB-ului a avut-o, în medie, sectorul comerțului, cu 1,04 puncte procentuale, urmat de industrie – 0,63, informații și comunicații – 0,58, tranzacții imobiliare – 0,48, activități profesionale, științifice și tehnice; activități de servicii administrative și activități de servicii suport – 0,36, administrație publică și apărare; asigurări sociale din sistemul public; învățământ; sănătate și asistență socială – 0,17, construcții – 0,13, activități de spectacole, culturale și recreative; reparații de produse de uz casnic și alte servicii – 0,04, agricultură, silvicultură și pescuit – -0,03, și intermediere financiare și asigurări – -0,04. Intermedierea financiară și asigurările nu au contribuit la creșterea economică în 2022, iar agricultura și industria au contribuit anul trecut negativ, fiecare cu -0,5 puncte, pe fondul crizei energetice și recoltei agricole foarte scăzute în raport cu anul precedent.

¹ Reprezintă diferența dintre impozitele pe produs datorate la bugetul de stat (TVA, accize, alte impozite) și subvențiile pe produs plătite de la bugetul de stat.

Contribuția categoriilor de resurse la formarea Produsului intern brut, media anilor 2014-2022

Categorie de utilizări	Contribuție la formarea PIB (%)	Contribuție la creșterea PIB (pp)
Industria extractivă; industria prelucrătoare; producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat; distribuția apei; salubritate gestionarea deșeurilor, activități de decontaminare	22,66%	+0,63
Comerț cu amănuntul și ridicata; repararea autovehiculelor și motocicletelor; transport și depozitare; hoteluri și restaurante	17,83%	+1,04
Administrație publică și apărare; asigurări sociale din sistemul public; învățământ; sănătate și asistență socială	12,68%	+0,17
Tranzacții imobiliare	7,89%	+0,48
Activități profesionale, științifice și tehnice; activități de servicii administrative și activități de servicii suport	7,13%	+0,36
Informații și comunicații	5,63%	+0,58
Construcții	5,98%	+0,13
Agricultură, silvicultură și pescuit	4,32%	-0,03
Intermedieri financiare și asigurări	2,88%	-0,04
Activități de spectacole culturale și recreative; reparații de produse de uz casnic și alte servicii	2,9%	+0,04

La nivel european, situația nu e mult diferită. [Datele Eurostat²⁷](#) arată următoarea distribuție pe sectoare a PIB-ului, ca medie a anilor 2014-2022, primele trei sectoare fiind tot industria, administrația publică și comerțul. La nivel european, însă, administrația publică depășește comerțul ca pondere din PIB, iar activitățile profesionale, științifice și tehnice depășesc tranzacțiile imobiliare, în timp ce în cazul României situația este inversă.

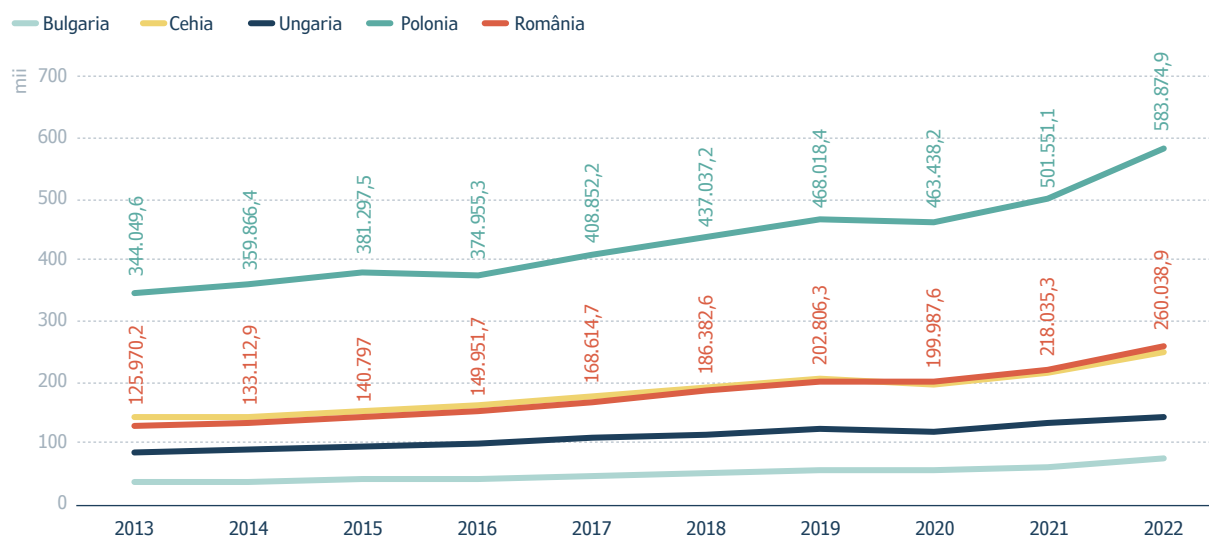
Sectoare	2014-2022
Industrie (fără construcții)	20,1%
Administrație publică, apărare, învățământ, sănătate umană și asistență socială	19,0%
Comerț cu ridicata și cu amănuntul, activități de transport, cazare și alimentație publică	18,9%
Activități profesionale, științifice și tehnice; activități de servicii administrative și activități de servicii suport	11,0%
Imobiliare	10,9%
Construcții	5,3%

Informații și comunicare	5,0%
Activități financiare și de asigurări	4,7%
Arte, spectacole și activități recreative; alte activități de servicii; activități ale organizațiilor și organismelor casnice și extrateritoriale	3,3%
Agricultură, silvicultură și pescuit	1,9%

Între 2013 și 2022, ponderea sectorului industrial în PIB-ul României a crescut cu o medie de 7% pe an, înregistrând 36 miliarde de euro în 2013 și 64 miliarde de euro în 2022. În comparație, în aceeași perioadă, ponderea sectorului industrial în PIB-ul UE-27 a crescut cu o medie anuală de 4%²⁸. Este de menționat însă faptul că sectorul industrial din România a înregistrat în 2022 o creștere record de 30% față de anul anterior determinată de un efect de bază, în timp ce media europeană a crescut anul trecut cu doar 13%. Eliminând acest an din analiza statistică, ratele de creștere a valorii adăugate generate de industrie în România și în UE-27 sunt similare.

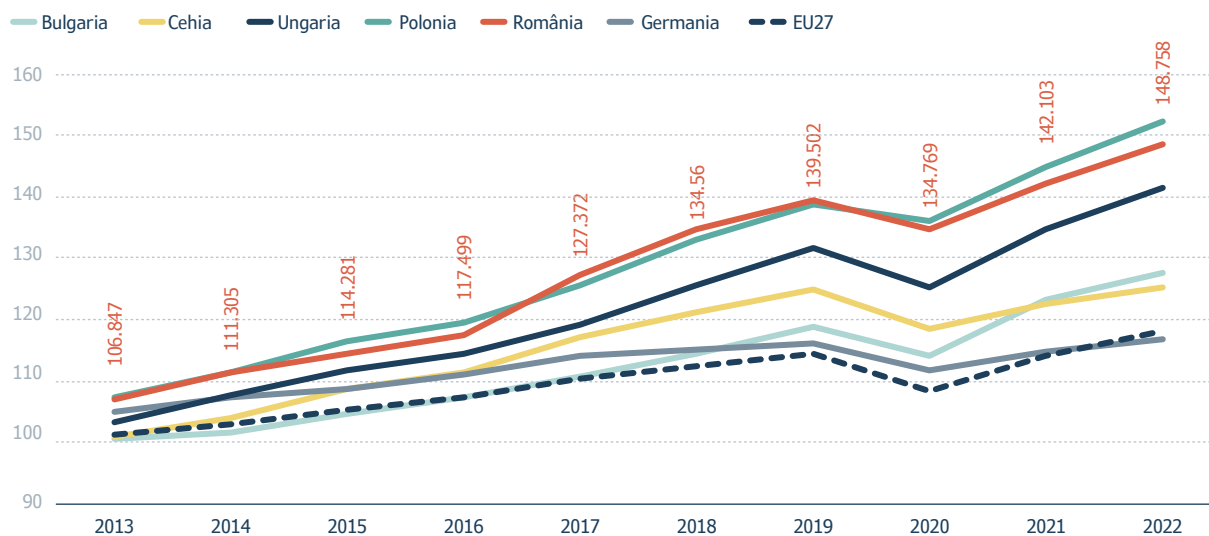
În ceea ce privește valoarea adăugată brută² din economia românească, între 2013 și 2022 aceasta a crescut de la 126 miliarde de euro, la 260 de miliarde de euro. Procentual, este vorba de o creștere de 106%, în timp ce creșterea europeană între 2013 și 2022 a fost de 38%. Creșterea procentuală a valorii adăugate din economia românească (2022 față de 2013) este comparabilă cu cea a Maltei (+121%), cu cea a Bulgariei (+105%), cu cea a Estoniei (+92%) și mai mare decât cele înregistrate de Polonia (+69%) sau Ungaria (67%). Cea mai mică creștere a înregistrat-o Grecia, cu doar 15%. Peste România și Malta se situează numai Irlanda, cu o creștere procentuală din 2013 până în 2022 de 189%²⁹. **E important de menționat, așa cum am făcut-o în cazul PIB-ului, că valoarea adăugată a Germaniei a crescut în aceeași perioadă cu 38%, însă valoarea nominală cu care a crescut este de aproape un trilion de euro, pe când valoarea adăugată a României a crescut cu aproximativ 134 miliarde de euro, adică de 7 ori mai puțin.**

Valoarea adăugată brută totală (prețuri curente, milioane euro)

Sursă date: Eurostat

Valoarea adăugată brută (indici cu baza fixă 2015=100)

Sursă date: [Eurostat](#)

Privind aceste date, tentația este să concluzionăm că economia românească e aliniată standardelor europene, ba chiar depășește media când vine vorba de industrie, agricultură, construcții sau informații și comunicații – toate sectoare cheie. Mai mult, putem crede că România face eforturi speciale și are și succes în încercarea de a deveni lider european în ceea ce privește rata de creștere a valorii adăugate generată de economia sa. Este important însă să examinăm și caracteristicile detaliate ale activităților economice pentru a înțelege modul în care este generată valoarea adăugată și care sunt implicațiile asupra menținerii ratei de creștere economică pe termen mediu.

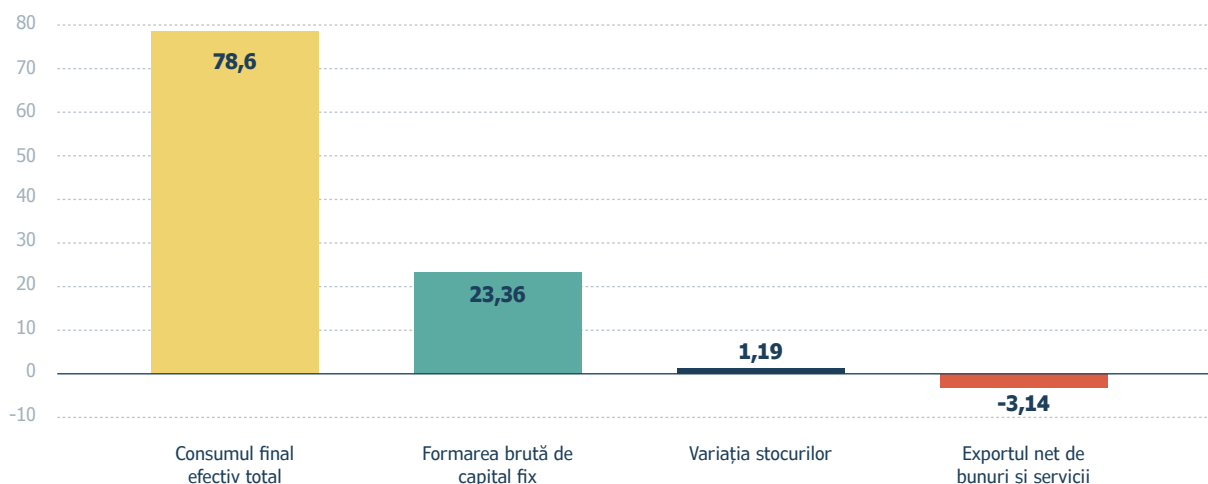
Ponderea consumului în creșterea economică și creșterea exporturilor

Consumul este un motor important al creșterii economice în România, contribuind la peste 63% din PIB în 2022, deasupra mediei UE de 52,3%. În 2022, PIB-ul României a crescut cu 4,7%, iar consumul a contribuit cu 3 puncte procentuale la această creștere. Exporturile au contribuit și ele la creșterea economică înregistrată în ultimul deceniu, însă creșterea mai rapidă a importurilor a dus la un deficit comercial în 2022 de peste 34 miliarde de euro. Chiar dacă rata anuală de creștere a exporturilor din ultimele două decenii arată că economia românească are capacitatea de a se încadra, treptat, într-un model de creștere bazat pe exporturi, aceasta rămâne în continuare un exportator modest în comparație cu țările din regiune, iar trecerea la activități cu valoare adăugată mai mare a fost mai lentă decât în țările OCDE din estul și centrul Europei. Integrarea României în lanțurile valorice globale rămâne în urma țărilor cu profil similar, cu o utilizare relativ mai redusă a inputurilor străine în exporturile sale.

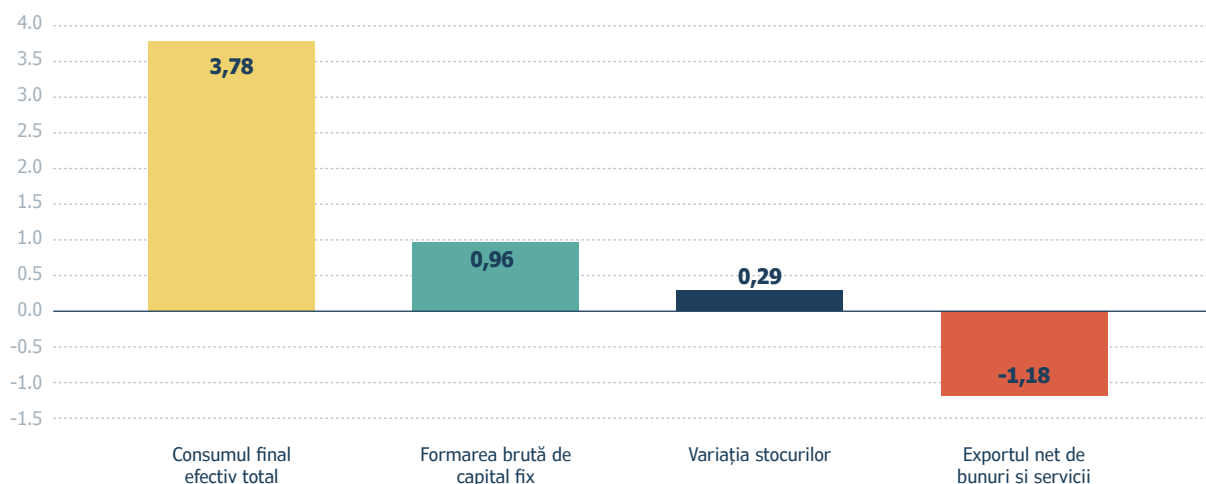
PIB-ul nu aduce foarte multe informații dacă ne uităm numai la contribuția categoriilor de resurse la formarea și creșterea sa. Contribuția categoriilor de utilizări e esențială pentru a înțelege ce tip de activități economice aduc cea mai mare contribuție formarea și creșterea anuală a PIB-ului. Astfel, aflăm că, în medie, 78,8% din cei aproape 286 miliarde de euro generați de economie în 2022 sunt generați de consumul final efectiv total, iar în ultimii 8 ani, în medie, consumul a contribuit cu 78,5% la PIB. Din consumul total, în 2022, 70,1 puncte procentuale sunt atribuite cheltuielii pentru consumul final individual efectiv al gospodăriilor populației și 8,7 puncte procentuale sunt atribuite cheltuielii pentru consumul final colectiv efectiv al administrațiilor publice. Formarea brută de capital fix (investițiile) au reprezentat 25,1% din PIB, iar exportul net a avut o pondere de -6,9%. Situația e similară și dacă ne raportăm la media ultimilor 8 ani, cu diferența că, așa cum reiese din graficul de mai jos, exportul net de bunuri și servicii a contribuit negativ cu -3,14%.

Contribuția categoriilor de utilizări la formarea PIB (% , medie 2014-2022)

În ceea ce privește contribuția la creșterea PIB a categoriilor de utilizări, consumul a adus, în 2022, 3 puncte procentuale din totalul de 4,8%, investițiile 2,2 puncte, variația stocurilor a dus la o reducere a PIB-ului cu -0,4 puncte, iar deficitul comercial a dus la o scădere cu -0,8 puncte. Astfel, 63% din contribuția la creșterea PIB-ului din 2022 a fost determinată exclusiv de consum. În ultimii 8 ani, consumul a contribuit, în medie, la creșterea PIB-ului cu 3,78 puncte procentuale (dintr-o medie a PIB-ului de 3,84), exportul net de bunuri și servicii cu -1,18, investițiile cu 0,96, în timp ce variația stocurilor a contribuit cu 0,29:

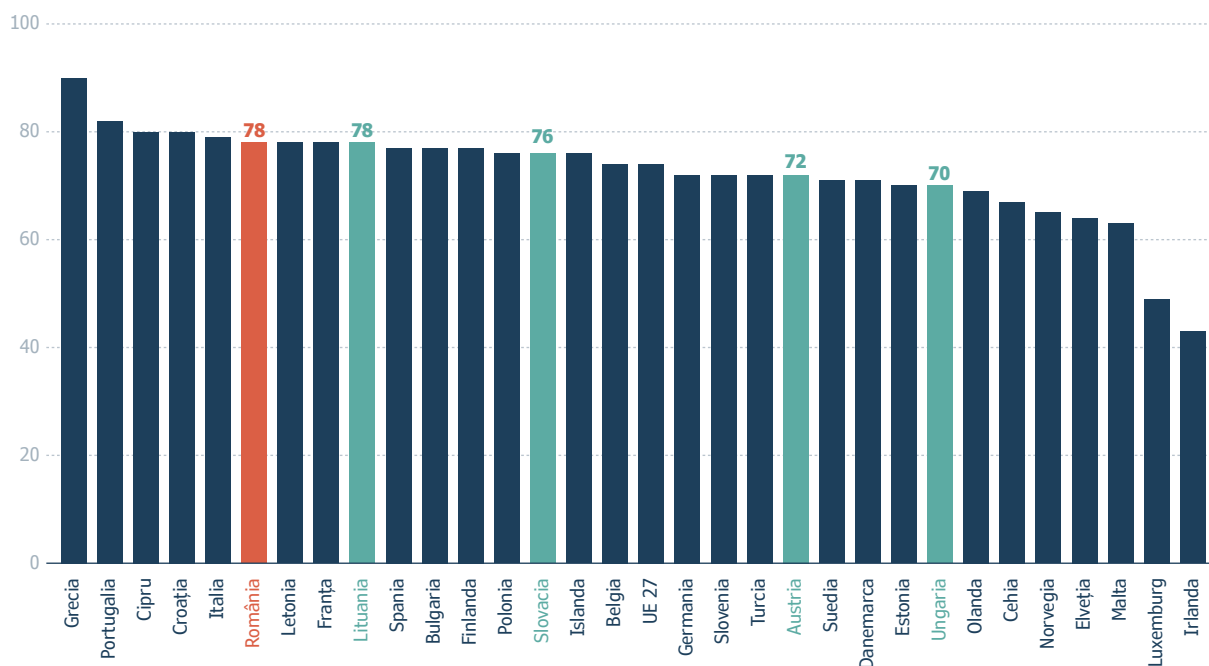
Contribuția categoriilor de utilizări la creșterea PIB - %, medie 2014-2022

Sursă date: [INS](#)

O pondere semnificativă a consumului în economie e o caracteristică a economiilor capitaliste, iar consumul reprezintă un motor important de creștere, ajutând la menținerea locurilor de muncă și creșterea venitului mediu pe cap de locuitor. Dacă însă analizăm cheltuielile finale de consum ale gospodăriilor și instituțiilor non-profit ce servesc gospodăriile în alte state europene, aflăm că România (63,3%) este întrecută doar de Grecia (64%) și Portugalia (68,7%) în ceea ce privește contribuția consumului la PIB. Media UE-27 este de 52,3%, iar dintre țările cu economii comparabile Ungaria înregistrează 49,9%, iar Polonia 56,7%. Cea mai mică pondere a consumului gospodăriilor în PIB e înregistrată de Irlanda, cu 22,8% (însă această țară are o economie atipică), urmată de Luxemburg cu 30,4%. Din consumul total, românii direcționează 25% pe mâncare și băutură, în timp ce media europeană la această categorie este de 14,8% - fapt ce contribuie semnificativ la existența unei economii bazate pe consum. [Conform datelor agregate de Eurostat³⁰](#), cheltuielile pentru consumul final au reprezentat în 2022 80,1% din PIB, față de media europeană de 73,5% din PIB. **Structura consumului din economia românească este cel mai important element în înțelegerea acestor date, acesta realizându-se predominant prin importuri cu o contribuție a exporturilor nete negativă aproape an de an. Efectul mai puțin discutat al acestei caracteristici a consumului este că o mare parte din consumul înregistrat în România, deși are contribuții pozitive la creșterea PIB-ului, contribuie totodată la consolidarea economiilor principalilor competitori din regiune, prin crearea locurilor de muncă și stimularea cererii străine în aceste țări.**

Cheltuielile pentru consum finale - medie 2014-2022 (% din PIB)

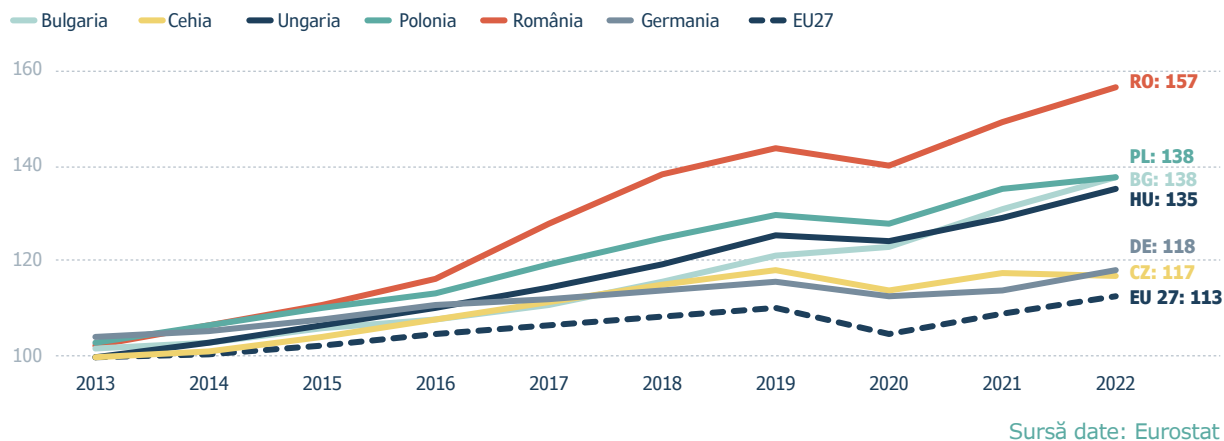

Sursă date: Eurostat

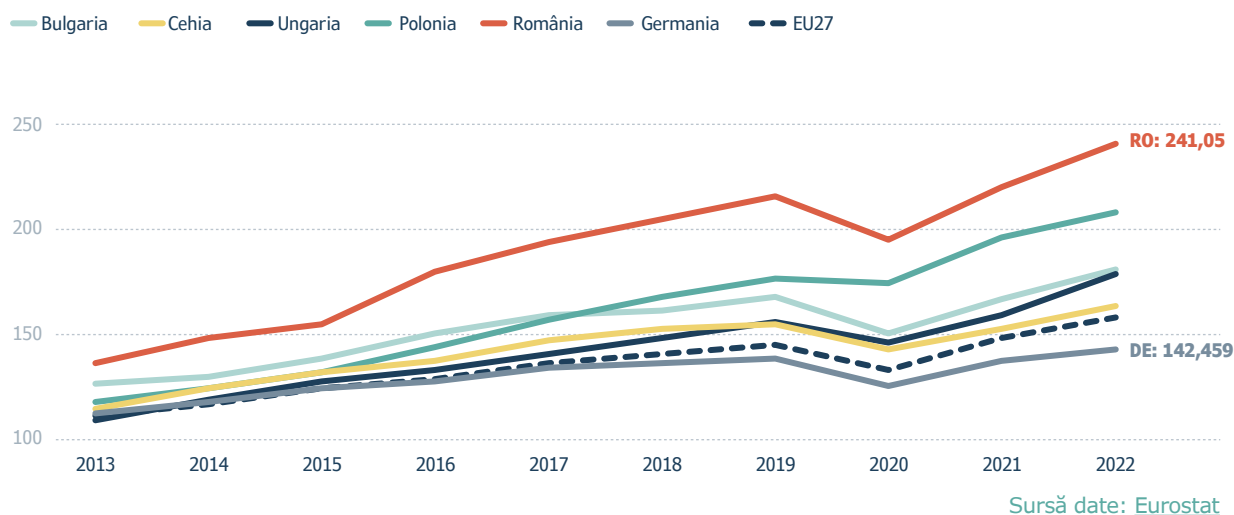
Astfel, observăm că o pondere ridicată a consumului în economie nu este neobișnuită în economiile europene, însă România se încadrează în grupul țărilor cu economii extrem de sensibile la variații ale cererii, deci economii cu reziliență scăzută și abilități limitate de a depăși crize sanitare, economice, financiare, geopolitice, de mediu, ș.a.m.d, din cauza faptului că ponderea consumului este disproporționat de mare. Consumul este în sine vulnerabil la crize de mai multe feluri, poate fi afectat de episoade inflaționiste, de evoluția puterii de cumpărare, de sincope în lanțurile de aprovizionare și chiar de factori precum schimbări culturale generaționale cu privire la obiceiurile de consum.

În ceea ce privește **formarea brută de capital fix** - investițiile - cei 24,9% din PIB în anul 2022 (conform datelor Eurostat, 25,1% conform INS) sunt peste media Europeană de 22,5% din PIB. Această diferență este determinată în mare parte de beneficiile aduse de o piață încă relativ în proces de dezvoltare și de influxul mare de fonduri europene. Ungaria și Estonia se află în vârful clasamentului, cu 28,2% și 27,5%, respectiv. Polonia, țară a cărei economie e prezentată deseori drept model de dezvoltare în discuțiile publice din România, înregistrează o formare brută de capital fix ca procent din PIB de numai 16,8%, în scădere de la 20,1% în 2014. Această scădere a investițiilor în Polonia poate avea legătură cu ajungerea la maturitate a pieței poloneze și reducerea apetitului generat de piețele emergente, încurajat de mâna de lucru relativ ieftină și de un regim fiscal preferențial. Creșterea costului muncii, saturarea oportunităților de investiții și pătrunderea pe piețe externe ale companiilor poloneze pot fi cauze ale acestei scăderi a investițiilor ca procent din PIB în Polonia. Chiar dacă România stă aparent bine la capitolul investiții, observăm că și țara noastră se află pe un platou în ceea ce privește evoluția investițiilor ca pondere în PIB. Acest lucru, combinat cu faptul că economia românească e dominată de consum, iar deficitul comercial contribuie negativ cu aproape un procent la formarea PIB-ului indică faptul că România nu reușește să se desprindă de modelul economic bazat pe avantajele piețelor emergente și să fructifice oportunitățile de dezvoltare economică durabilă.

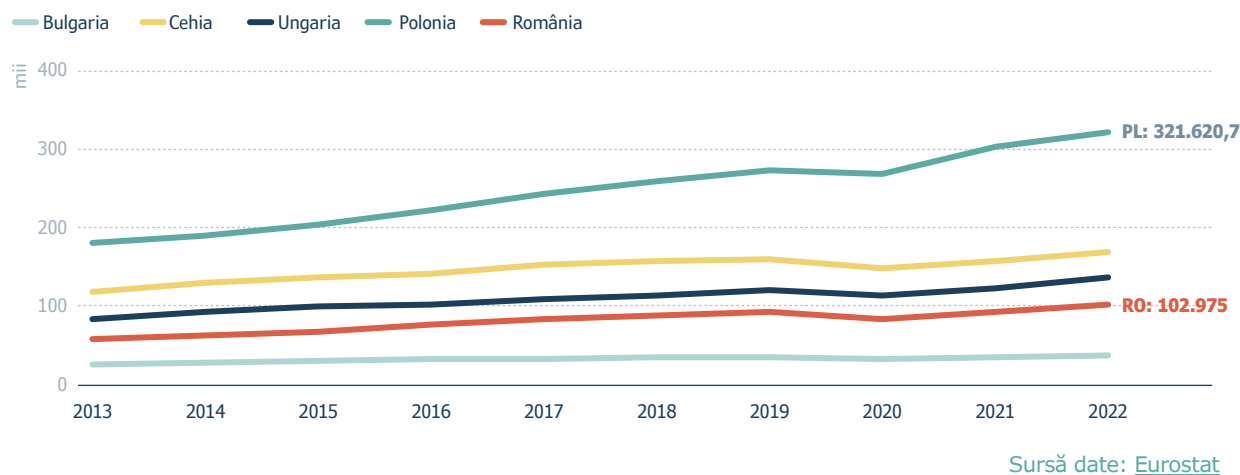
Consumul final (indici cu bază fixă 2010=100)

Exporturi de bunuri și servicii (indici cu bază fixă 2010=100)

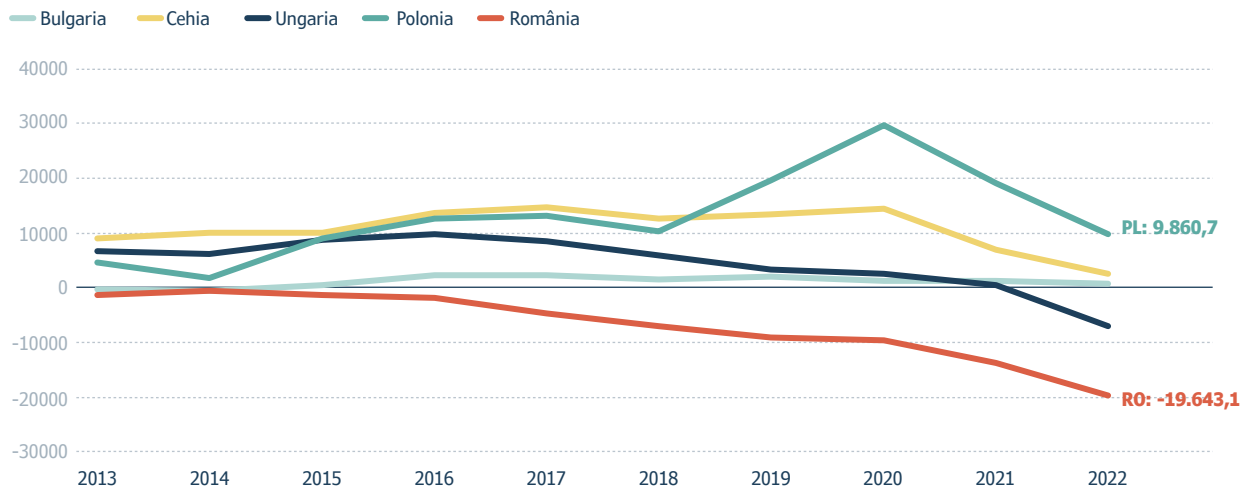

Exportul de bunuri și servicii, milioane euro (indici cu bază fixă 2015)

Balanța comercială a României, adică diferența dintre exporturi și importuri, înregistrează un deficit semnificativ, alt aspect problematic. În anul 2022, deficitul balanței comerciale a fost de aproximativ 34 miliarde euro, cu 44% mai mult față de deficitul comercial din 2021. Față de 2021, exporturile au crescut cu 23,1%, iar importurile cu 28,1% (INS). În urmă cu 10 ani, în 2012, balanța comercială era de 9,6 miliarde de euro. Importurile și exporturile erau la 43%, respectiv 49% din valoarea de anul trecut, iar deficitul balanței comerciale la 28% din valoarea din 2022. Cu alte cuvinte, în 10 ani, deficitul balanței comerciale a crescut de peste 3.5 ori, în timp ce exporturile au crescut de 2,04 ori, iar importurile de 2,3 ori.

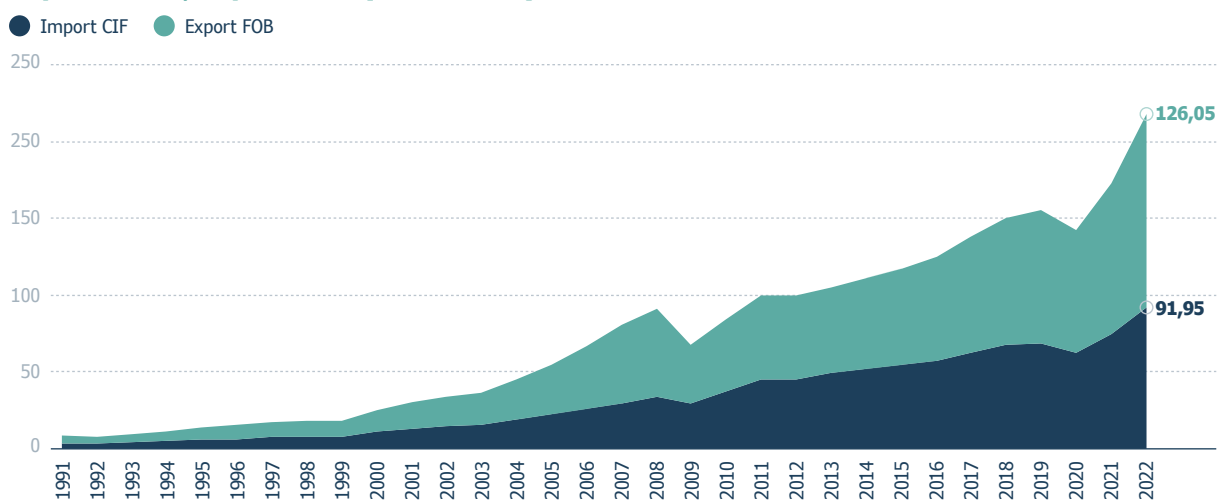
Balanța externă, bunuri și servicii (milioane euro, prețuri curente)

Sursă date: Eurostat

În ceea ce privește valoarea exportului (FOB) și importurilor (CIF) pe secțiuni conform Clasificării Standard de Comerț Internațional (CSCI) Rev.4³¹, observăm că în 2022 cea mai mare parte a deficitului comercial e determinat de produsele chimice și produse conexe, categorie pentru care România a importat în valoare de 18,2 miliarde de euro și a exportat în valoare de 4,5 miliarde de euro. Un deficit mare de 6-8% se înregistrează și în cazurile combustibililor minerali lubrifianți și materiale conexe și al produselor prelucrate clasificate în principal după materia primă.

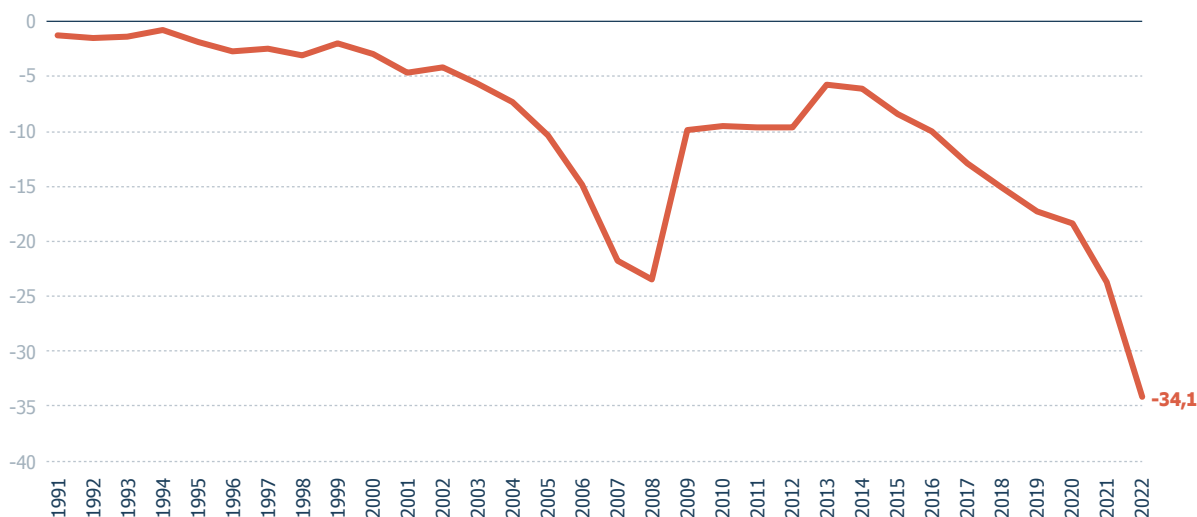
Importuri FOB și exporturi CIF (miliarde euro)

Sursă date: INS

Balanța comercială este pozitivă pentru categoriile: Băuturi și tutun; Materiale crude necomestibile exclusiv combustibili; Uleiuri, grăsimi și ceruri de origine vegetală și animală; Bunuri necuprinse în altă secțiune. Un lucru esențial de menționat este că în cazul principalelor trei exporturi (listate mai jos), România este tot importator net, valoarea importurilor depășind-o pe cea a exporturilor.

Balanța Comercială, FOB-CIF, miliarde euro

Sursă date: [INS](#), [BNR](#)³²

Top 3 exporturi:

- Mașini și echipamente de transport (38,3 miliarde euro)
- Produse prelucrate clasificate în principal după materia prima (15,6 miliarde euro)
- Articole manufacturate diverse (11,8 miliarde euro)

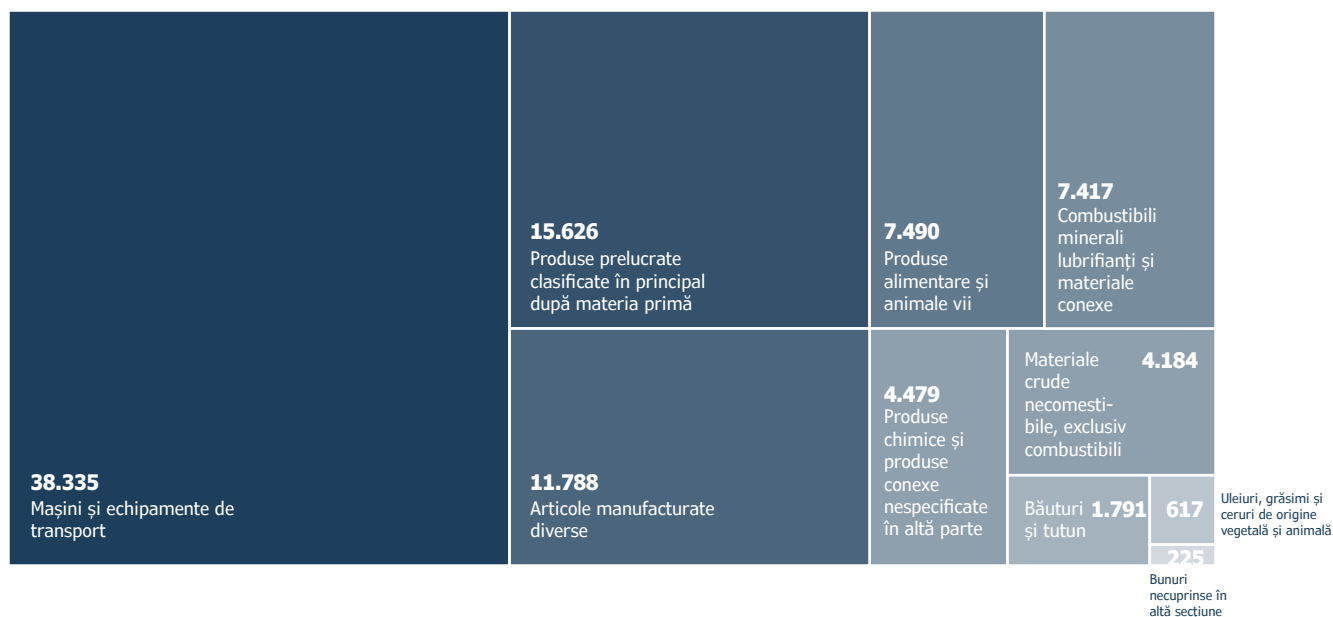
Top 3 importuri:

- Mașini și echipamente de transport (41,4 miliarde euro)
- Produse prelucrate clasificate în principal după materia prima (22,5 miliarde euro)
- Produse chimice și produse conexe nespecificate în altă parte (18,2 miliarde euro)

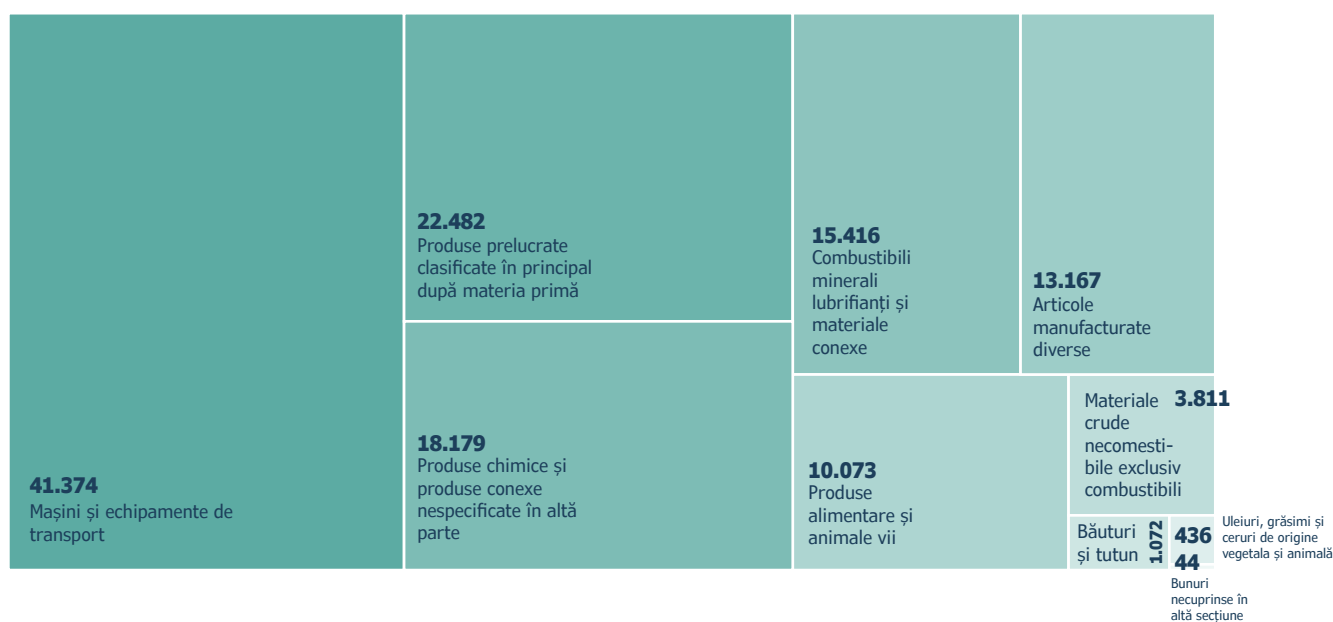
Categorie	Miliarde Euro		
	Export 2022	Import 2022	Deficit
Produse chimice și produse conexe nespecificate în altă parte	4,48	18,18	-13,70
Combustibili minerali, lubrifianți și materiale conexe	7,42	15,42	-8,00
Produse prelucrate clasificate în principal după materia primă	15,63	22,48	-6,86
Mașini și echipamente de transport	38,34	41,37	-3,04
Produse alimentare și animale vii	7,49	10,07	-2,58
Articole manufacturate diverse	11,79	13,17	-1,38
Uleiuri, grăsimi și ceruri de origine vegetală și animală	0,62	0,44	0,18

Bunuri necuprinse în altă secțiune	0,23	0,04	0,18
Materiale crude, necomestibile, exclusiv combustibili	4,18	3,81	0,37
Băuturi și tutun	1,79	1,07	0,72

Structura exporturilor, 2022, milioane euro

Structura importurilor, 2022, milioane euro

Sursă date: INS³³

Detaliat, exporturile României cu cea mai mare valoare în 2022 au fost cele din capitoul

XVI. Mașini, aparate și echipamente electrice; aparate de înregistrat sau de reprodus sunetul și imaginile, în valoare de 24,14 miliarde euro. Tot acest capitol reprezintă și cele mai mari importuri, de aproape 31 miliarde de euro în 2022, urmat de produse minerale (importuri în 2022 de 16 miliarde euro), produse chimice (importuri în 2022 de 14 miliarde euro), metale comune și articole din acestea (importuri în 2022 de 13,5 miliarde euro).

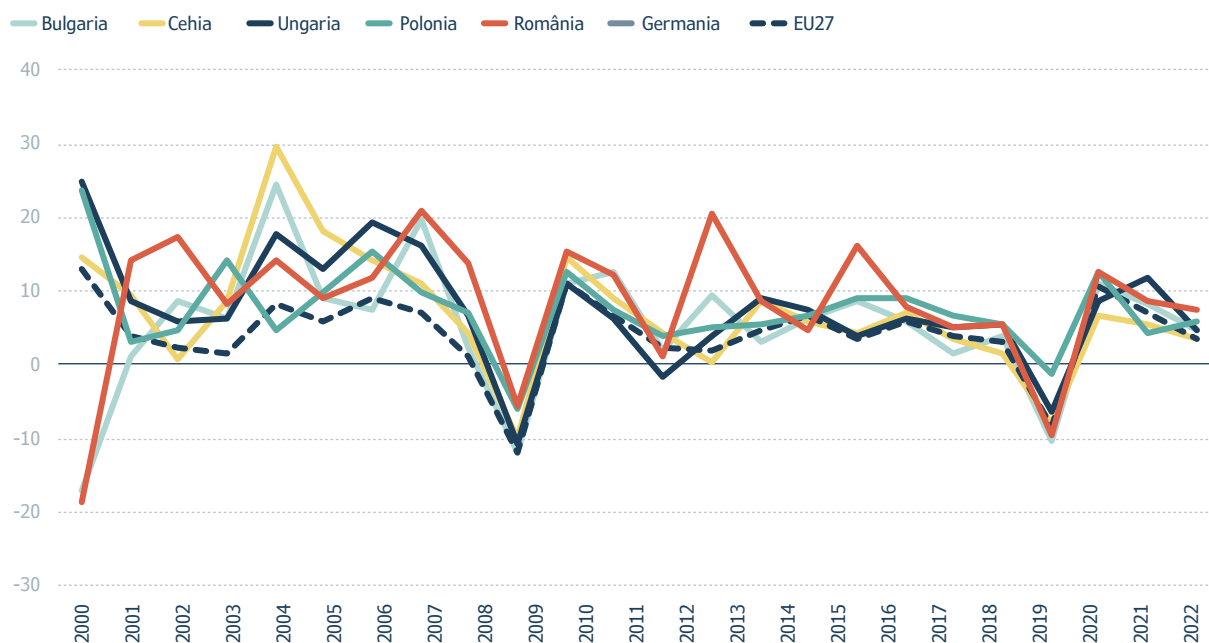
Top 10 Capicole Export	2022 (mii euro)	% din total
XVI. Mașini, aparate și echipamente electrice; aparate de înregistrat sau de reprodus sunetul și imaginile	24.137.982	8,8%
XVII. Mijloace și materiale de transport	14.301.861	5,2%
XV. Metale comune și articole din acestea	9.103.048	3,3%
V. Produse minerale	7.315.811	2,7%
II. Produse vegetale	6.746.288	2,5%
VII. Materiale plastice, cauciuc și articole din acestea	5.545.129	2,0%
XI. Textile și articole din textile	3.705.019	1,3%
IV. Produse alimentare, băuturi și tutun	3.438.970	1,3%
XX. Mărfuri și produse diverse	3.286.893	1,2%
VI. Produse chimice	3.196.926	1,2%

Top 10 Capicole Import	2022 (mii euro)	% din total
XVI. Mașini, aparate și echipamente electrice; aparate de înregistrat sau de reprodus sunetul și imaginile	30.681.526	24,3%
V. Produse minerale	15.979.590	12,7%
VI. Produse chimice	13.828.465	11,0%
XV. Metale comune și articole din acestea	13.469.337	10,7%
XVII. Mijloace și materiale de transport	10.943.689	8,7%
VII. Materiale plastice, cauciuc și articole din acestea	8.436.756	6,7%
XI. Textile și articole din textile	5.853.277	4,6%
IV. Produse alimentare băuturi și tutun	5.530.935	4,4%
II. Produse vegetale	4.375.510	3,5%
XX. Mărfuri și produse diverse	2.959.334	2,3%

Rata de creștere a exporturilor și exporturile ca procent din PIB

În ultimele două decenii, dar mai ales după criza din 2008, media ratei anuale de creștere (%) a exporturilor de bunuri și servicii³⁴ este cea mai mare din regiune. Această situație este însă determinată de creșteri excepționale precum cele din 2013 (20,6%) sau 2016 (16,3%), situația exporturilor românești fiind în realitate mai degrabă similară cu cea din regiune și din Uniunea Europeană. În plus, contribuția exporturilor nete la creșterea PIB-ului României a fost în mod tradițional negativă, cu excepția perioadelor de criză economică în care importurile au scăzut.

Exportul de bunuri și servicii (creștere procentuală anuală)

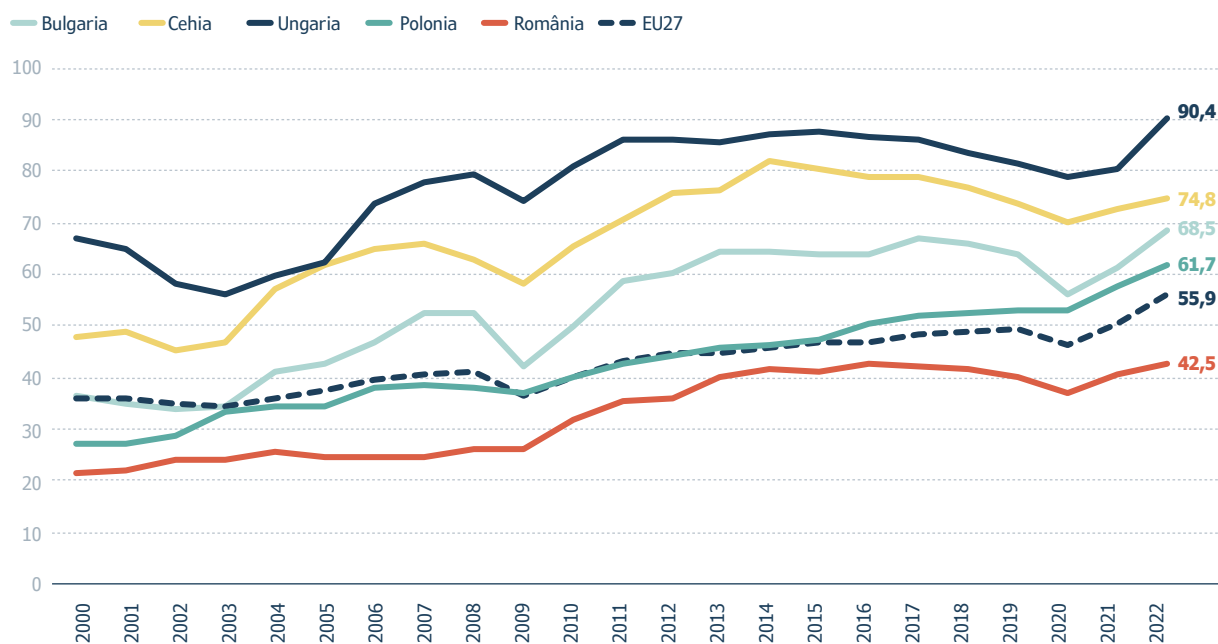

Sursă: World Bank World Development Indicators

Este însă adevărat și că rata anuală de creștere a exporturilor din ultimele două decenii arată că economia românească are capacitatea de a se încadra, treptat, într-un model de creștere bazat pe exporturi. Acest lucru se datorează în primul rând tot aflului de investiții străine directe.

Dacă ne uităm însă la exporturile de bunuri și servicii ca procent din PIB, observăm că ponderea acestora în PIB-ul românesc este mai mică în comparație cu situația regională și europeană. Astfel, cu toate că economia românească a făcut progrese în ceea ce privește capacitatea de a exporta bunuri și servicii, aceasta rămâne în continuare un exportator modest în comparație cu țările din regiune.

Volumul exporturilor ca % din PIB

Sursă: World Bank World Development Indicators

Complexitatea exporturilor a crescut și ea în ultimele decenii, conform indexului complexității economice al OCDE, creștere determinată în primul rând de sectoarele IT&C și cel al autoturismelor. Economia continuă însă să fie orientată mai degrabă spre producția și asamblarea bunurilor semi-standardizate, cu o capacitate relativ redusă de a inova și cu un sistem domestic de inovare subdezvoltat, așa cum explicăm în una dintre secțiunile următoare.

Această creștere a complexității exporturilor a fost determinată în primul rând de influxul mare de investiții străine directe, încurajate de regimul fiscal favorabil și de avantajul competitiv al salariilor mai mici, avantaj care, așa cum arătăm în secțiunea următoare, se diminuează accelerat. Exportul de bunuri și servicii a fost puternic favorizat și de apartenența la Uniunea Europeană, ajungând la aproximativ 40% din PIB în 2019 față de 25% la începutul anilor 2000³⁵. Conform OECD³⁶, „România și-a diversificat cu succes coșul de exporturi de la sectoare cu utilizare intensivă a forței de muncă și cu tehnologie redusă (industria textilă, materii prime) către produse de tehnologie medie și sectoare mai avansate (automobile, mașini și echipamente electronice și servicii de informare și comunicare), însă trecerea la activități cu valoare adăugată mai mare a fost mai lentă decât în țările OCDE din estul și centrul Europei, agricultura reprezentând încă o mare parte din exporturi. Integrarea României în lanțurile valorice globale rămâne în urma țărilor cu profil similar, cu o utilizare relativ mai redusă a inputurilor străine în exporturile sale. În timp ce dimensiunea relativ mare a economiei românești poate explica parțial dependența mai mare de piețele interne, performanța economiilor OCDE de dimensiuni similare sugerează că România dispune de un spațiu suficient pentru a aprofunda integrarea în lanțurile valorice globale.”

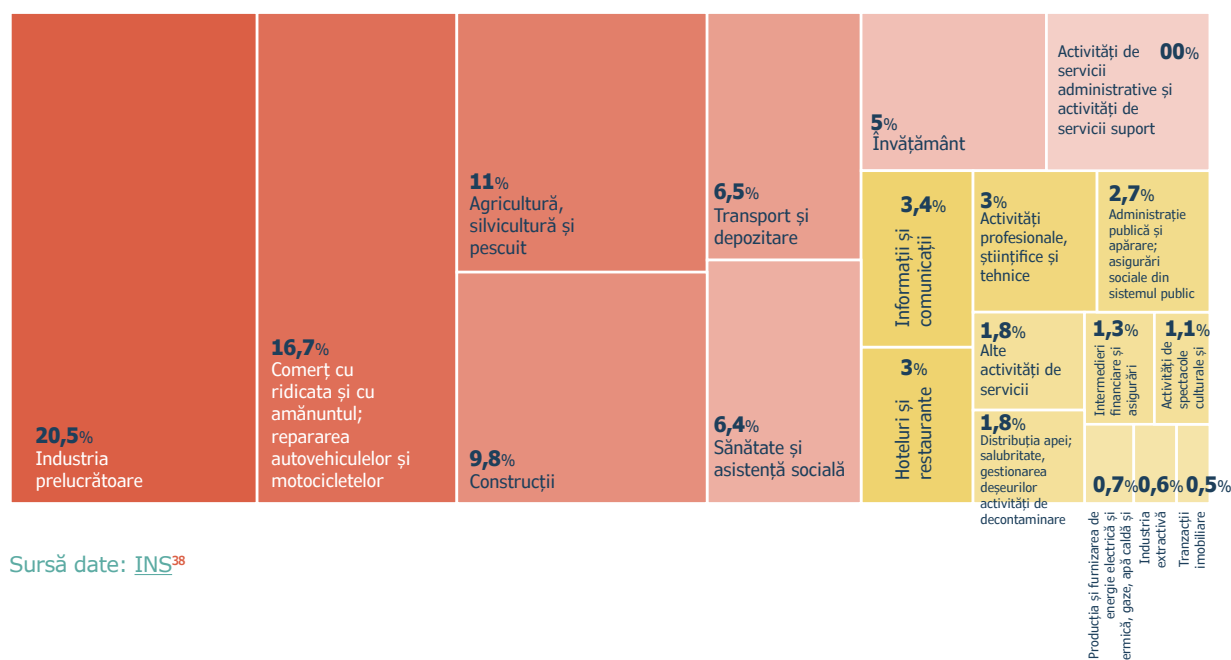
Productivitatea și costul muncii

Piața muncii din România înregistrează o serie de dezechilibre, cu impact asupra consolidării economice și asupra menținerii competitivității regionale și globale. Disponibilul de forță de muncă scade, iar rata de ocupare este a treia cea mai scăzută din Uniunea Europeană. România are cea mai mică pondere de absolvenți de nivel terțiar și a treia cea mai mică rata de angajare a proaspăt absolvenților dintre țările membre UE. Numărul locurilor de muncă vacante crește, iar discrepanțele verticale între nivelul de educație al lucrătorilor și cel solicitat de angajatori sunt în creștere. Costul forței de muncă crește accelerat, iar avantajul competitiv al României bazat pe mână de lucru ieftină se diminuează rapid. Productivitatea muncii este scăzută, în special în comparație cu țările din Europa Centrală și de Est. Aceste dezechilibre au impact negativ asupra creșterii economice, deoarece duc la o lipsă de forță de muncă calificată, la creșterea costurilor de producție și la o scădere a competitivității. Pentru a reduce aceste dezechilibre, România are nevoie de o serie de măsuri, cum ar fi investiții suplimentare în educație și formare profesională, îmbunătățirea climatului de afaceri, promovarea inovației și a tehnologiei prin politici industriale, sau stimularea exporturilor.

România înregistrează anumite dezechilibre și în ceea ce privește piața muncii, cu impact asupra consolidării economice. [Disponibilul de forță de muncă în România](#)³⁷ înregistrează un trend descendent, la finalul anului 2022, populația activă totală a României fiind de aproximativ 8,27 milioane de persoane, în scădere semnificativă față de finalul anului 2011, când populația activă totală era de aproximativ 9,19 milioane de persoane. Rata de ocupare în România este a treia cea mai scăzută din Uniunea Europeană - 67,1% - față de media UE-27 de 73,1%. Sectorul privat înregistrează cel mai mare număr de salariați - 59% din total. Industria deține primul loc în ierarhia activităților economice din punct de vedere al persoanelor ocupate.

Populația ocupată civilă pe activități ale economiei naționale

Sursă date: [INS](#)³⁸

România are cea mai mică pondere de absolvenți de nivel terțiar și a treia cea mai mică rată de angajare a proaspăt absolvenților dintre țările membre UE, în timp ce numărul locurilor de muncă vacante înregistrează o tendință generală de creștere. Discrepanțe verticale între nivelul de educație al lucrătorilor și cel solicitat de angajatori, sunt în creștere în majoritatea domeniilor de activitate.

În legătură cu [costul forței de muncă](#)³⁹, acesta a crescut în toate activitățile economice în anul 2022. Ultimii 10 ani au fost marcați de o creștere semnificativă a costul mediu lunar al forței de muncă, ajungând în 2022 la un nivel de 6.426 RON, valoare aproape dublă față de nivelul anului 2012. [Câștigul salarial mediu brut lunar](#)⁴⁰ înregistrează un trend crescător în ultimele 20 luni, în luna august 2023 ajungând la 7.258 RON, cu 14,3% mai mare decât câștigul salarial mediu de la nivelul lunii august 2022. Astfel, avantajul competitiv al României bazat pe mâna de lucru ieftină se diminuează accelerat.

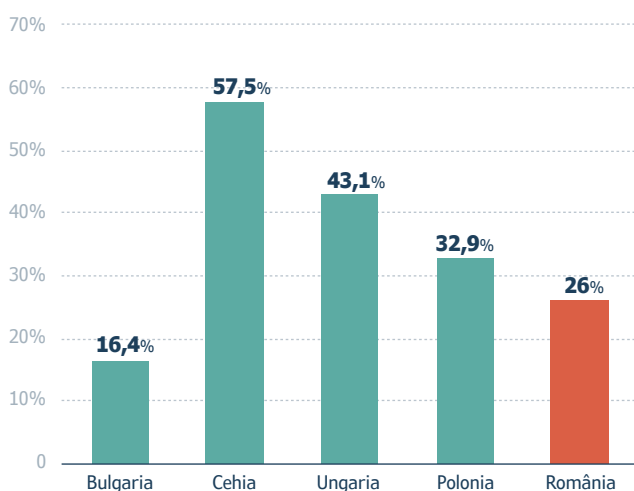
Conform Eurostat, [productivitatea muncii pe persoană](#)⁴¹, în termeni reali, a crescut cu 16,2% în România în 2021, reprezentând cel mai ridicat procent de creștere de la nivel european. Totodată, creșterea a avut un ritm mediu anual de 4,8% în România, dinamică superioară celor înregistrate în Zona Euro (0,8%). Este de menționat însă faptul că o mare parte din productivitatea muncii, pe persoană ocupată (lei/persoană) este generată de tranzacțiile imobiliare, activitate caracterizată de valoare adăugată mare realizată cu salariați relativ puțini. De exemplu, datele INS privind populația civilă ocupată, pe activități ale economiei naționale la nivel de secțiune CAEN, 2021, arată că agricultura, silvicultura și pescuitul angajează 846,5 mii de oameni și înregistrează o productivitatea muncii, pe persoană ocupată (lei/ persoană) de 27.064 lei, în timp ce tranzacțiile imobiliare ocupă 34,3 mii de oameni și înregistrează o productivitatea muncii, pe persoană ocupată, de 3.376.958 lei. Este de menționat și că numărul real de lucrători din agricultură este mai mare decât datele oficiale, agricultura de subsistență și activitățile economice fără forme legale fiind comune în acest sector.

Productivitatea în context regional

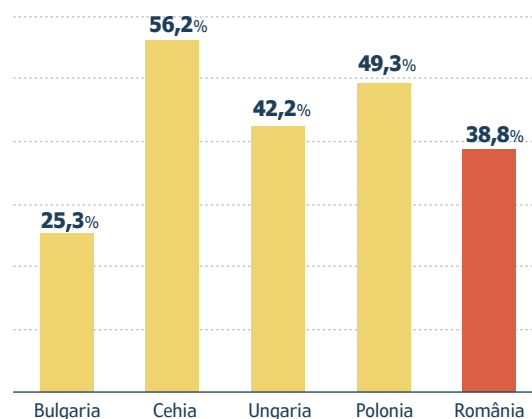
În raport cu țări cu economii comparabile, Polonia, Ungaria, Bulgaria și Cehia, dar și cu media celor 27 țări membre și Germania, valoarea adăugată brută (volume înlănțuite începând cu 2015 pentru a elimina impactul inflației) împărțită la numărul de angajați pe sector plasează țara noastră în partea de jos a clasamentului.

În ceea ce privește productivitatea totală, calculată ca valoare adăugată brută (volume înlănțuite) pe totalul numărului de angajați, în 2022 România înregistra 23,5 mii euro/angajat, față de media europeană de 60,5 mii euro/angajat, 34 mii euro/angajat în Cehia sau 29,8 milioane euro/angajat în Polonia.

Productivitate față de media UE-27 (2022, industrie)

Productivitate față de media UE-27 (2022, total)

Sursă date: Eurostat^{42,43}

Utilizând același indicator, de departe cea mai mare discrepanță între România și media UE-27 apare în sectorul industrial (fără construcții), unde valoarea adăugată pe angajat a fost în 2022 de 174,1 mii /euro pe angajat, față de media UE-27 de 668,8 mii euro/angajat. Polonia a înregistrat o productivitate de 219,8 mii euro/angajat, în timp ce Ungaria și Cehia au înregistrat 288 mii de euro/angajat, respectiv 384,9 mii euro/angajat.

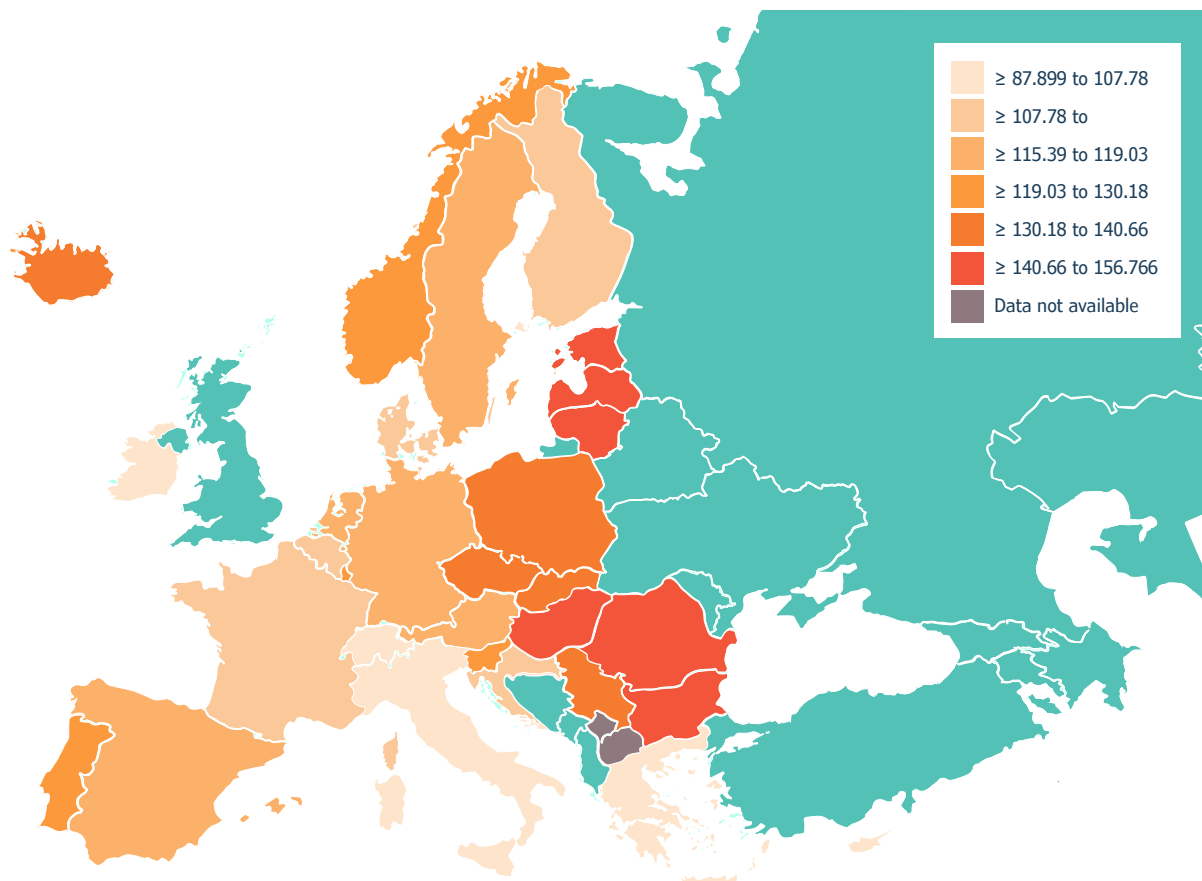
În privința valorii adăugate pe angajat în agricultură, România a depășit Polonia ca rezultat al efectelor pandemiei Covid-19 asupra acestui sector, înregistrând 8,1 mii /euro pe angajat, față de 7 mii euro/angajat în cazul Poloniei. Cu toate acestea, valoarea adăugată pe angajat în acest sector la nivel european a fost de 26,5 mii euro/angajat.

La nivelul industriei, productivitatea reală pe ora lucrată⁴⁴ în România a crescut în 2022 față de 2015 cu 13%, în timp ce la nivel european a crescut cu 10%, iar în Polonia cu aproape 20%. Pentru a reduce decalajele, productivitatea în industrie trebuie să crească într-un ritm mult mai accelerat, susținut de investiții, inovare și tehnologizare. În plus, costul nominal unitar al muncii⁴⁵ pe baza orelor lucrate în industrie a crescut în România cu peste 25% față de anul 2015, în timp ce la nivel European această diferență este de sub 7%. Astfel, România înregistrează a 5-a cea mai mare scumpire a costului muncii în industrie, după Bulgaria, Islanda, Cehia și Estonia. Combinat cu creșterea prețurilor de producție industrială⁴⁶, care au avut o creștere de 32,8% la finalul anului 2022 față de 2021, devine clar că avantajul competitiv adus de costuri reduse a fost epuizat.

În ceea ce privește costul muncii analizat prin compensarea angajaților plus taxe minus subvenții⁴⁷, România se situează la o medie de 33% din costul mediu al Uniunii Europene (UE 27), însă costul mediu al muncii se apropie de cel din Ungaria și îl depășește pe cel din Bulgaria, situându-se la aproximativ 77% din costul mediu al muncii în Polonia. În plus, în 2022, România a avut o creștere medie anuală a costului muncii (compensarea angajaților plus taxe minus subvenții) de 12,5%, față de media europeană de 5,2%. În plus, așa cum arată graficul

de mai jos, raportat la valorile anului 2015, România a avut a doua cea mai mare creștere a costului unitar nominal al forței de muncă pe baza orelor lucrate.

Costul unitar nominal al forței de muncă pe baza orelor lucrate, 2015=100

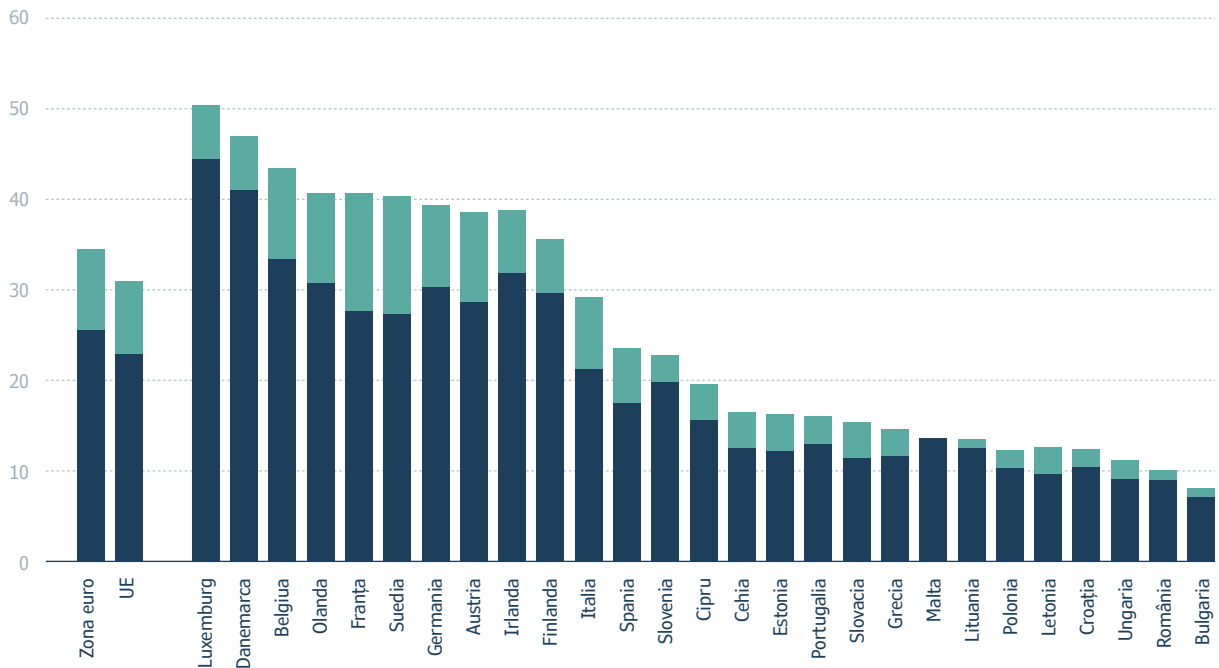

Sursă date: Eurostat

Din graficul de mai jos, produs cu date furnizate de [Eurostat](#), sunt de remarcat două informații cheie. Prima este cea că România continuă să aibă un cost al muncii pe oră relativ scăzut. A doua este că 17 țări din UE (începând cu Italia, până la Bulgaria în graficul de mai jos) au un cost al muncii pe oră sub media celor 27 de state membre, iar 13 dintre acestea (începând cu Cipru, până la Bulgaria) au un cost al muncii pe oră similar și relativ scăzut raportat la media UE. Acest lucru, combinat cu creșterea costului muncii în România din ultimii ani, ne arată că pentru a asigura o creștere economică sustenabilă, România are nevoie de politici care să încurajeze productivitatea și competitivitatea pe o piață europeană cu oportunități tot mai limitate pentru țările cu export redus și cu o economie lipsită de complexitate.

Costul orar estimat cu munca, 2022 (euro)

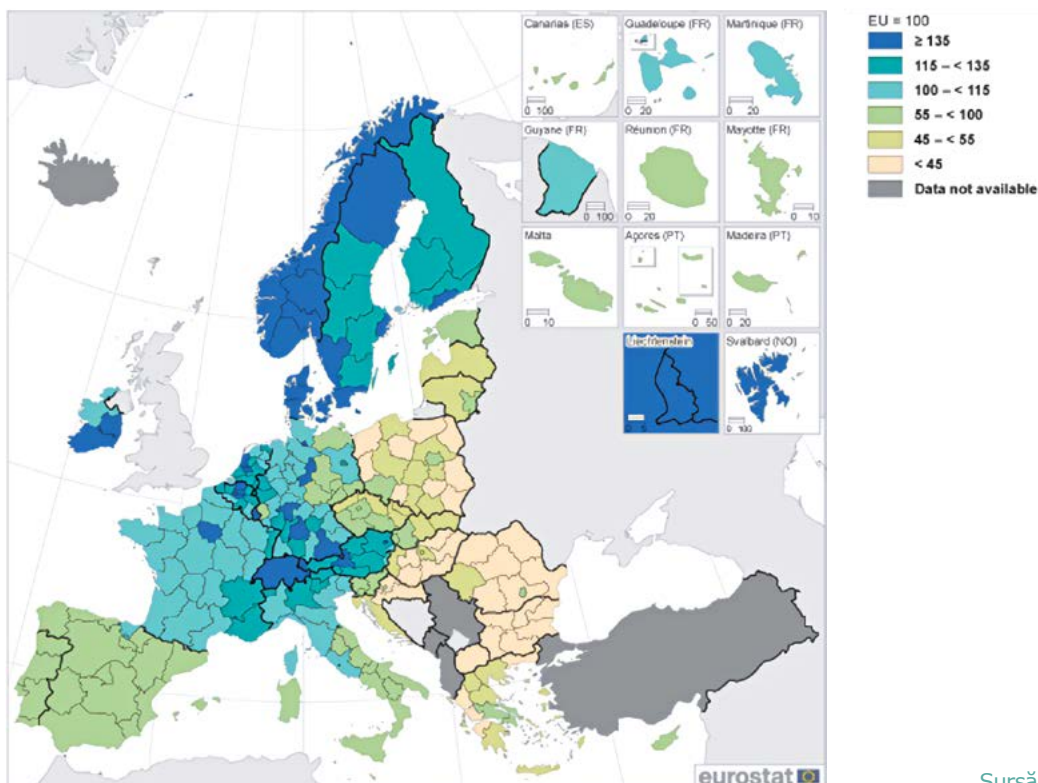
● Cheltuiala salarială orară ● Alte costuri orare în afară de salarii

Sursă date: Eurostat

Raportat la nivelul european, toate regiunile din România înregistrează în 2020 o productivitate nominală a muncii sub media UE, după cum reiese din graficul de mai jos realizat de Eurostat.

Productivitate nominală a muncii pe regiuni, exprimată ca procent din media UE, 2020

Sursă grafic: Eurostat⁴⁸

Productivitate și PIB-ul regional în România

În 2022, PIB-ul pe cap de locuitor în România a ajuns la 77% din media UE, aliniindu-se cu Ungaria și Portugalia, dar rămâne sub media europeană. Regiunea București-Ilfov generează 28% din PIB-ul țării, în timp ce regiunile Vest și Sud-Vest-Oltenia contribuie cu 9% și 8%. Discrepanțele regionale sunt evidente, iar București-Ilfov se situează la 2,67 de ori peste media celorlalte regiuni. Aceste inegalități afectează calitatea vieții și oportunitățile, necesitând politici de dezvoltare economică sustenabilă în întreaga țară pentru a evita dependența întregii economii de activitatea economică din câteva orașe și microregiuni.

Potrivit Eurostat, în 2022, PIB-ul pe cap de locuitor exprimat în paritatea puterii de cumpărare (PPS) al României a ajuns la 77% din media UE, la același nivel cu Ungaria și Portugalia. Cu toate acestea, România rămâne în partea de jos a clasamentului, cu doar 5 țări aflate sub acest nivel. În plus, [disparitățile mari la nivel regional](#)⁴⁹, între cele câteva orașe și clusterelor formate în jurul acestora, care produc o mare parte din valoarea adăugată din România și restul țării arată că sursele creșterii economice nu sunt răspândite la nivelul întregii țări.

Regiunea București-Ilfov generează 28% din PIB-ul realizat în 2022 la nivelul țării, în timp ce regiunile Vest și Sud-Vest-Oltenia generează 9%, respectiv 8%. Există discrepanțe și la nivelul industriei, cea mai mare valoare adăugată brută fiind generată în regiunile Sud-Muntenia, urmată de București-Ilfov.

Regiuni	PIB Regional 2020 (milioane lei)	% din Total	VAB Industrie (milioane lei)	% Industrie din PIB Național
Regiunea București-Ilfov	294.820	28%	32.680	3,06%
Regiunea Nord-Vest	132.191	12%	28.135	2,64%
Regiunea Centru	121.544	11%	32.391	3,04%
Regiunea Sud-Muntenia	120.336	11%	33.868	3,17%
Regiunea Nord-Est	115.285	11%	18.524	1,74%
Regiunea Sud-Est	102.672	10%	23.082	2,16%
Regiunea Vest	98.184	9%	24.420	2,29%
Regiunea Sud-Vest - Oltenia	80.998	8%	20.158	1,89%
Total	1.066.781	100%	213.315	20,00%

Sursa date: INS, 2020

Discrepanța între regiunea București-Ilfov și restul țării devine și mai evidentă când analizăm PIB-ul pe cap de locuitor, această regiune înregistrând o valoare de 2,67 de ori mai mare decât media celorlalte regiuni.

Aceste discrepanțe se reflectă și în calitatea vieții și al accesului la oportunități, făcând cu atât mai dificilă dezvoltarea economiilor locale și regionale în zonele rămase în urmă. Fără politici concrete care să încurajeze dezvoltarea economică sustenabilă în toate regiunile țării, economia națională riscă să devină dependentă de cele câteva orașe care atrag o mare parte a forței de muncă, resurse și investiții domestice sau străine.

O economie cu inovație redusă și cu tendințe de a rămâne în categoria venitului mediu

România se confruntă cu o economie cu inovație redusă și riscă să rămână în categoria venitului mediu. Deși a înregistrat creștere economică accelerată, țara este clasificată ca inovator emergent în European Innovation Scoreboard (EIS), o clasificare care sugerează, de fapt, o poziție deficitară în raport cu alte state europene. Investițiile în cercetare și dezvoltare (R&D) sunt scăzute, iar o mare parte dintre companii au capacitate de inovare limitată. Exporturile de înaltă tehnologie reprezintă o mică parte din totalul exporturilor, iar România importă o mare parte din valoarea tehnologică. Aceste caracteristici și lipsa unei strategii clare de creștere a productivității în zonele cu inovare ridicată riscă să împingă țara spre capcana venitului mediu, împiedicând-o să prindă din urmă economiile avansate. Tranziția verde și digitală prezintă o oportunitate, dar e nevoie de investiții masive în cercetare, dezvoltare și adaptarea rapidă a tehnologiilor pentru a evita stagnarea economică pe termen mediu și lung. România trebuie să-și schimbe modelul de creștere pentru a beneficia de aceste tranziții și pentru a rămâne competitivă pe plan regional și global.

În ciuda creșterii economice accelerate, România este clasificată drept inovator emergent – cea mai de jos categorie a [European Innovation Scoreboard \(EIS\)](#), cu un scor de doar 35,85 față de media UE de 108,47 în 2023⁵⁰. România este pe ultimul loc în UE cu privire la acest indicator, sub Bulgaria, care are un scor de 50,63. În 2021, terminologia EIS pentru categoria menționată s-a schimbat din “inovator modest” în „inovator emergent”, însă criteriile de clasificare au rămas aproape neschimbate. În această clasificare, România stă mai prost decât celelalte țări incluse la categorii precum inovarea produselor și a proceselor sau cheltuieli pentru cercetare și dezvoltare (R&D). În 2020, media investițiilor în R&D în Uniunea Europeană a fost de 2,3% din PIB, cu Belgia și Suedia în vârful topului cu investiții de 3,5% din PIB fiecare și cu România la coada clasamentului cu investiții de 0,5%. Această statistică este relevantă pentru că se traduce, printre altele, în companii cu capacitate de inovare limitată. În cadrul [Global Innovation Index 2022](#)⁵¹, România este considerată cea mai puțin inovatoare din regiune.

Conform unei analize a [Băncii Mondiale](#)⁵², în 2018 peste 99% dintre firmele din România erau micro-întreprinderi sau întreprinderi mici și mijlocii (IMM-uri), iar dintre acestea numai 25% sunt exportatoare și sunt caracterizate de inovație redusă și specializate în activități cu valoare adăugată scăzută, încadrate în segmentele din aval, cu utilizare intensivă a forței de muncă, ale lanțurile valorice globale. [Exporturile de înaltă tehnologie](#)⁵³ erau în 2021 sub 10% din exporturile totale, în timp ce media europeană este la aproape 18%, iar rata de supraviețuire al acestora este de sub 5 ani, în timp ce [patentările sunt la numai 5% din valoarea medie europeană](#)⁵⁴. Peste 70% din valoarea tehnologică din România provine din import și 80% din acesta este realizat de companiile străine.

Deși economia românească este considerată din anumite puncte de vedere o economie complexă, aceasta îndeplinește totodată o serie de caracteristici specifice așa-numitei capcane a venitului mediu. Conform [clasificării Băncii Mondiale](#)⁵⁵ în funcție de venit, România a devenit pentru prima oară țară cu venit mare (high-income country) în 2019, cu un venit *per capita* de 12.610 dolari – cu 71 de dolari peste pragul necesar calculat după metoda Atlas. Pandemia

de Covid-19 a împins economia înapoi în categoria venitului mediu (middle-income country). [Un studiu din 2021](#)⁵⁶ realizat de Euler Hermes arată că efectele pandemiei asupra economiei naționale vor întârzia tranziția României către grupul țărilor cu venituri mari, iar până în 2029, România, Ungaria și Letonia vor suferi o întârziere a tranziției către venituri mari, dar că statutul de țări membre vor preveni alunecarea în capcana venitului mediu. Într-adevăr, în 2020 România își pierde statutul de țară de venit mare (high-income) și redevine țară de venit mediu ridicat (upper-middle income) din cauza scăderii venitului brut național pe cap de locuitor (gross national income per capita). În 2021, pe fondul unui recul economic, România revine în grupul țărilor cu venit mare. Cu toate acestea, caracteristicile structurale ale economiei naționale indică predispoziția alunecării spre o capcană a venitului mediu pe termen lung, dacă creșterea economică a României se dovedește a nu fi durabilă, iar economia incapabilă de a ține pasul cu progresul celorlalte țări din categoria țărilor cu venit mediu. În plus, clasificarea în funcție de venitul *per capita* a Băncii Mondiale nu este singura relevantă, existând diferite perspective teoretice și empirice care descriu predispoziția unei țări pentru stagnare economică și creștere nesustenabilă.

În general, țările clasificate drept țări cu venit mediu eșuează sau întâmpină dificultăți semnificative în efortul de a prinde din urmă economiile avansate. Având în vedere numărul mare al țărilor din categoria venitului mediu, constatăm o eterogeneitate ridicată a rolului structurilor economice, sistemelor politice, culturii și istoriei în determinarea acestui statut. Cu toate acestea, principala caracteristică comună identificată de un [document de lucru al FMI](#)⁵⁷ este că din 101 economii clasificate drept țări cu venit mediu în 1960, numai 16 au devenit țări cu venit mare până în 2014. În plus, în ultimii ani multe dintre țările aflate în categoria venitului mediu [au înregistrat o încetinire a creșterii economice](#)⁵⁸. Termenul de capcană a venitului mediu a devenit popular după criza financiară din 2008, urmată de o perioadă de relativă încetinire globală a economiei și stagnare, în unele cazuri, în special în țările cu venit mediu. Nu există o definiție general acceptată a caracteristicilor capcanei venitului mediu, fiind mai degrabă un termen calitativ decât cantitativ, dar cu toate acestea bazat pe un amestec de caracteristici calitative și cantitative. [Termenul a fost folosit prima oară](#)⁵⁹ de economiști ai Băncii Mondiale pentru a descrie încetinirea economică a multora dintre economiile din Asia de Est, iar acum termenul este folosit frecvent în literatura legată de dezvoltarea economică pentru a descrie o stare de stagnare economică în termeni absoluți sau relativi.

Fără a ne propune să demonstrăm că economia românească prezintă tendințe clare de a aluneca spre capcana venitului mediu, atragem atenția asupra unei serii de factori care pun în pericol competitivitatea globală și regională a României. Capcana venitului mediu este situația în care o țară eșuează să își crească productivitatea muncii prin inovație tehnologică și upgrade industrial raportat la ritmul țărilor cu venit mare, nereușind pe deplin să înlocuiască sectoarele cu muncă intensivă cu un set de industrii cu intensitate mai mare a cunoașterii, inovării și a capitalului financiar și uman. Creșterea lentă a capacității de export este și ea un semnal al capcanei venitului mediu, reflectând incapacitatea de a câștiga teren pe piețele internaționale din cauza competiției concomitente cu țări unde forța de muncă este ieftină și cu țări cu capacitate mare de export. Dezvoltarea capacității tehnologice și consolidarea sistemului național de inovare sunt esențiale pentru a evada din această situație de stagnare economică. Mutarea în amonte în lanțurile valorice globale se poate face numai printr-o restructurarea vastă a economiei naționale, realizată în primul rând prin adoptarea și adaptarea rapidă a tehnologiilor în vederea creșterii competitivității pe piețele internaționale. Fără o strategie clară și acționabilă de creștere a productivității și competitivității, plecând de la necesitatea tranziției verzi și digitale, decalajul României față de economiile avansate se poate mări, chiar dacă creșterea economică de până acum se menține, din cauza așa-numitului *Red Queen Effect*, care determină anula-

rea oricărui progres al unei economii din cauza progresului mai rapid al piețelor și economiilor avansate, care domină deja lanțurile valorice globale.

În contextul tendințelor actuale în ceea ce privește tranziția verde și tranziția digitală, inabilitatea de a crește investițiile și de a pune economia națională pe o traiectorie orientată către valoare adăugată mai mare, inovație și avans tehnologic în producție și o balanță comercială echilibrată pun România în pericolul de a rămâne din nou în urmă în raport cu regiunea. Pentru o tranziție verde reală și nu doar de fațadă, e nevoie nu doar de finanțare, ci mai ales de dezvoltarea produselor și proceselor verzi care să reducă aportul de materii prime virgine, să ajute la decarbonizarea economiei și la fructificarea potențialului energetic verde. Tranziția verde vine cu costuri semnificative care pot fi amortizate pe termen lung prin investiții în tehnologii verzi și cercetare și dezvoltare pentru a ne asigura că România maximizează beneficiile acestei schimbări globale de paradigmă. În ceea ce privește tranziția digitală, România nu se mai poate baza pe un sector cu intensitate redusă a cercetării și dezvoltării, marcat de outsourcing și cu companii aflate predominant în avalul lanțurilor valorice globale. Pentru a beneficia de aceste două tranziții disruptive, modelul de creștere al economiei românești trebuie să se schimbe.

Situația socială

România se confruntă și cu dezechilibre macroeconomice, inegalități sociale și distribuție ineficientă a câștigurilor economice. Inegalitatea socială afectează bunăstarea, iar progresul economic nu s-a tradus într-o reducere mai profundă a sărăciei. Populația săracă trăiește cu venituri extrem de reduse, iar grupurile vulnerabile sunt afectate în mod special. Infrastructura precară, inclusiv accesul la apă potabilă și servicii medicale de calitate, precum și condițiile de locuire, reprezintă alte provocări de natură socială. Îmbunătățirea protecției sociale și tratarea acestor probleme în contextul tranzițiilor verde și digitală sunt esențiale pentru dezvoltarea sustenabilă a economiei românești.

Dezechilibrele macroeconomice și incapacitatea de a crește ritmul procesului de convergență cu marile economii europene sunt completate de distribuția ineficientă a câștigurilor economice în societate și reflectarea mai accentuată a acestora în bunăstarea socială.

Abilitatea unui stat de a distribui beneficiile progresului economic către cetățeni, de a reduce inechitatea și de a asigura bunăstarea socială nu sunt doar rezultate secundare ale dezvoltării, ci premise cheie ale acesteia. OECD arată că o creștere cu 1% a inegalității sociale duce la o scădere a PIB-ului între 0,6% și 1,1%⁶⁰. România, în ciuda progresului economic și social important din ultimele 3 decenii, continuă să fie o țară marcată de inegalitate, cu venitul celor mai săraci 20% dintre români fiind de 6 ori mai mic decât venitul celor mai bogați 20% dintre români, una dintre cele mai mari discrepanțe din UE⁶¹. Peste 34% dintre români se află în risc de sărăcie sau excluziune socială, în timp ce în 2018 estimările arătau că peste un sfert din populație trăiește cu sub 5,5 dolari pe zi⁶², făcând România cea mai săracă țară din Uniunea Europeană în termeni monetari absoluți. Anumite grupuri, precum populația de etnie romă, sunt în mod special afectate, în cazul acestora sărăcia fiind înregistrată la 70% din totalul grupului. Un român din 5 nu avea în 2018 acces la apă potabilă, iar unul din trei români – adică aproximativ 6 milioane – trăiau în acel an fără o toaletă cu apă (flush toilet). Estimări din anul 2019 vorbesc de peste 1000 de școli fără astfel de facilități, iar UNICEF estimează că înaintea debutului Pandemiei Covid-19 una din 4 școli nu deținea facilități pentru spălarea mâinilor. Cel mai recent studiu PISA al OECD arată că în 2018 peste 41% dintre elevii de 15 ani erau analfabeți funcțional⁶³. În plus, în ceea ce privește Indexul Capitalului Uman (HCI), România se află la 60% din media UE, pe ultima poziție și sub Bulgaria, care se află la 68% din medie. Rezultatele testelor armonizate, una dintre subcomponentele HCI, ilustrează în mod special disparitățile regionale cu privire la educație, Bucureștiul fiind la același nivel cu Islanda, zona urbană fără București, în medie, la egalitate cu Ucraina, iar zona rurală la același nivel cu Senegalul⁶⁴.

Serviciile medicale sunt și ele de calitate redusă comparativ cu cele oferite în țări europene mai dezvoltate, iar accesul la astfel de servicii este redus în mediul rural și în zonele cu concentrare mare a sărăciei. Sărăcia energetică este o altă problemă, având în vedere că 90% dintre gospodăriile din mediul rural⁶⁵ sunt dependente de încălzire cu biomasă poluantă și scumpă.

Sărăcia persoanelor încadrate este de 14,5%, comparat cu media UE de 8,5%. Jumătate dintre cei mai săraci 40% de români sunt în afara câmpului muncii, iar un sfert se bazează pe agricultura neproductivă de subsistență (World Bank, 2018). În ceea ce privește locuirea, rata

supraaglomerării locuințelor⁶⁶ era în 2021 de 41,3% în România, situația fiind mai rea doar în Letonia.

Pentru ca dezvoltarea României să poată fi durabilă, măsurile de protecție socială trebuie consolidate în paralel cu celelalte măsuri pentru dezvoltarea economiei, iar noul model de creștere economică trebuie să țină cont de realitățile și prioritățile economiei și societății mondiale. Tranziția verde și cea digitală trebuie să reprezinte cadrul principal și punctul de plecare al viitoarei strategii pentru dezvoltarea economiei românești.

III.

Tranziția verde

Încălzirea globală și schimbările climatice reprezintă o provocare critică și urgentă pentru întreaga lume. Pe lângă schimbările climatice, lipsa unor politici și practici sustenabile în economie anticipează un impact major asupra dezvoltării și au generat riscuri și pierderi semnificative inclusiv în afaceri. Aceste amenințări au generat o tranziție globală către politici, practici și tehnologii durabile pentru a atenua impactul schimbărilor climatice și pentru a asigura tranziția către o economie mai verde. România trebuie să se alinieze acestor tendințe pentru a putea avea o economie competitivă și pentru a maximiza beneficiile tranziției la o economie verde, totodată reducând costurile tranziției. Explorăm mai jos principalele tendințe legate de tranziția climatică și arătăm principalele cifre legate de economia verde în România. Ne propunem ca în documentele următoare elementele legate de tranziția verde să aibă un rol principal, pentru a identifica oportunitățile și costurile acesteia.

Încălzirea globală și schimbările climatice reprezintă o provocare critică și urgentă pentru întreaga lume. Efectele acestor schimbări sunt multiple și prezintă riscuri semnificative pentru mediu și, în consecință, pentru societățile umane. Modificările modelelor meteorologice duc deja la valuri de căldură fără precedent, episoade intense de secetă, inundații și, în general, fenomene meteorologice extreme mai dese și mai intense. Aceste dezechilibre amenință inclusiv securitatea alimentară și a apei pe întreg globul, provocând crize umanitare și probleme cu lanțurile de aprovizionare. Pe lângă schimbările climatice, lipsa unor politici și practici sustenabile, în special în agricultură, industrie și exploatarea forestieră și miniere au condus la o mare pierdere a biodiversității. [Conform WWF⁶⁷](#), din 1970 până în prezent, planeta a înregistrat în medie o pierdere a biodiversității de 68% în rândul mamiferelor, peștilor, reptilelor și animalelor amfibiene.

În plus, criza climatică amplifică inechitățile sociale și economice existente, afectând în mod disproporționat populațiile vulnerabile. Țările în curs de dezvoltare nu dispun adesea de resursele și infrastructura necesare pentru a se adapta și a face față în mod eficient impactului schimbărilor climatice. Similar, la nivel statal, grupurile vulnerabile sunt cele mai expuse în situația materializării riscurilor de fenomene extreme și perturbărilor.

Riscurile climatice au devenit astfel unele dintre cele mai importante în raport cu dezvoltarea sau chiar continuitatea afacerii; potrivit [The Global Risk Report 2023 al World Economic Forum⁶⁸](#), la un orizont de 10 ani, riscurile de mediu (eșecul atenuării schimbărilor climatice și al adaptării în raport cu acestea, dezastre naturale și fenomene meteo extreme, pierderea biodiversității și prăbușirea ecosistemelor) sunt apreciate ca având cel mai mare impact potențial. Efectele directe ale schimbărilor climatice asupra afacerilor includ întreruperi pe lanțul de apro-

vizionare, limitarea accesului la materii prime, blocarea unor active (stranded assets), scăderea productivității.

În România, printre efectele principale ale schimbărilor climatice se numără vulnerabilitatea crescută în fața fenomenelor meteo extreme, cum ar fi seceta și inundațiile, dar și poluarea și calitatea aerului. Spre exemplu, frecvența și intensitatea perioadelor de secetă va crește în România, estimează Banca Mondială, în timp ce [48% din teritoriul agricol](#) al țării a fost deja afectat de acest fenomen. În regiune, o scădere estimată de precipitații cu peste 20% în timpul verii în următorii ani se va traduce într-o contracție a PIB-ului regiunii de până la 3%.

Toate aceste riscuri și evenimente au condus către inițierea unui amplu proces de tranziție la nivel global și, în particular la nivel UE, care vizează adoptarea pe scară largă a practicilor și tehnologiilor durabile, pentru a atenua efectele negative ale activităților umane asupra mediului. În acest context, tranziția verde a devenit una dintre principalele priorități atât ale guvernelor cât și ale mediului de afaceri la nivel european și mondial. Având în vedere riscurile asociate, ea trebuie să devină o prioritate și pentru România. Pentru că această tranziție vine și cu costuri, dar și cu oportunități generate de crearea de noi piețe de servicii și produse verzi inovative, România are nevoie de o direcție clară de dezvoltare pentru a fructifica beneficiile și pentru a reduce costurile tranziției.

Punctul de plecare al tranziției verzi în România este reprezentat de obiectivele asumate de UE la orizont 2030 și 2050 cu privire la neutralitatea climatică. Țintele cheie asumate de UE pentru 2030 sunt reducerea cu 55% a gazelor cu efect de seră (comparat cu anul 1990), atingera unui procent de cel puțin 32% pentru energia regenerabilă și îmbunătățirea cu cel puțin 32,5% a eficienței energetice. În [strategia pe termen lung](#), UE țintește ca până în 2050 să devină o economie cu emisii zero de gaze cu efect de seră, adică o economie neutră din punct de vedere climatic. Neutralitatea climatică este asumată explicit și de România prin [Strategia pe Termen Lung pentru Reducerea Emisiilor de Gaze cu Efect de Seră](#). România își asumă prin acest document oficial să devină neutră din punct de vedere climatic până în 2050, atingând o reducere a emisiilor de 99% față de nivelul anului 1990. Deși la prima vedere inventarul emisiilor pe anul 2023 arată reducerea în continuare a emisiilor în România, această tendință trebuie interpretată cu grijă, prin prisma transformării socio-economice din ultimele trei decenii și a unor evenimente cu impact masiv (închiderea unor complexe industriale cu consum ridicat de energie, închiderea sau limitarea producției de cărbune), rata încetinind în mod evident în ultimii câțiva ani. Practic, din 2020 până în 2021 emisiile în România au crescut (anii următori fiind influențați de efectele pandemiei), iar prin comparație cu anul de bază (1990), vedem o schimbare a ponderii sectoarelor în totalul emisiilor, cu creșteri semnificative pentru transport și deșeuri. Și această ultimă schimbare reflectă schimbările structurale din economie, cu tranziția la o economie bazată pe consum și cu un rol mai mare al serviciilor. Distanța rămâne oricum semnificativă față de obiectivul neutralității climatice.

În contextul acestui obiectiv de neutralitate climatică, UE propune o nouă paradigmă: competitivitate economică realizată cu emisii scăzute de carbon. Astfel, creșterea economică trebuie treptat decuplată de consumul de resurse naturale și de degradarea mediului. Principalele direcții se regăsesc în [Planul industrial din cadrul Pactului verde](#)⁶⁹, printre acestea și direcția de finanțare verde. În aceeași direcție sunt canalizate parte importantă dintre fondurile europene, de la PNRR până la clasicele fonduri structurale și finanțările directe de la Comisia Europeană. Spre exemplu, una dintre condiționalitățile cheie aferente PNRR a fost aceea că proiectele finanțabile nu trebuie să dăuneze în mod semnificativ mediului, iar unul dintre scopurile principale ale planului este acela de a asigura o pregătire suplimentară în fața provocărilor și oportunităților aduse de tranziția verde. Similar, noile reglementări europene susțin finanța-

rea verde și din mediul privat, Comisia lansând în iunie 2023 un nou pachet pentru finanțare durabilă ([Sustainable finance package](#)). Acest pachet are scopul de a asigura sprijinul pentru întreprinderile și sectorul financiar cu privire la finanțarea durabilă, încurajând în același timp finanțarea privată a proiectelor și tehnologiilor de tranziție. Pachetul introduce în Taxonomia UE o serie de activități adiționale cu impact inclusiv asupra tranziției către o economie circulară și propune noi reguli pentru Guvernanța Socială și de Mediu (ESG).

Toate aceste evoluții la nivel european înseamnă, în primul rând, pentru mediul de afaceri, că accesul la finanțare al companiilor va fi determinat de măsura în care reușesc să se adapteze la noile direcții impuse de practicile și politicile adoptate; odată cu intrarea în vigoare a noilor cerințe privind raportarea non-financiară, performanța lor va fi și mai ușor de monitorizat.

Alte riscuri pentru economie asociate tranziției la economia verde includ ineficiența utilizării resurselor (raportat la eventuala insuficiență a acestora), creșterea costului de reglementare (în raport cu noile reglementări europene de mediu) și scăderea competitivității generale în raport cu produse/servicii similare din import care s-au adaptat noilor tendințe (inclusiv din perspectiva cererii).

Situația din România cu privire la tranziția verde este similară cu celelalte aspecte evidențiate în acest document, aflându-se în decalaj față de alte state europene. Se află astfel în fața unei provocări duble: să urce pe lanțurile de valoare și, în același timp, să se decarboneze. Acest lucru înseamnă că există o serie de oportunități de creștere a valorii adăugate în economie în linie cu noile principii, practici și politici durabile, despre care vom vorbi în următoarele documente.

Decalajul amintit se măsoară în câteva cifre cheie. În primul rând, consumul de energie arată că deși [România are unul dintre cele mai mici consumuri de energie electrică din UE](#)⁷⁰ (sub 75 Terajuli *per capita* în 2021 față de media UE-27 de 137 Tj/capita), a înregistrat în 2021 a treia cea mai mare creștere din UE față de media anilor 2017-2019 în ceea ce privește consumul primar de energie (+2,2%), și cea mai mare creștere în ceea ce privește consumul final de energie (+7,5%) pentru aceeași perioadă. Această evoluție vine în contextul în care directiva pentru eficiență energetică, modificată anul acesta, sporește nivelul de ambiție al obiectivului UE în materie de eficiență energetică, făcând obligatoriu pentru țările UE să asigure în mod colectiv o reducere suplimentară de 11,7% a consumului de energie până în 2030, în comparație cu proiecțiile scenariului de referință din 2020. În ceea ce privește [ponderea energiei verzi](#)⁷¹ din consumul brut final de energie, România se situează peste media UE-27, cu 23,6% față de 21,77%. Emisiile de CO2 calculate în tone metrice *per capita* se situează sub media UE – 3,6 tone față de 5,5 tone în 2020. Cu toate acestea, emisiile de gaze cu efect de seră rezultate din activitățile de producție se apropie de media UE, cu 5.183 kg/capita față de 6.411 kg/capita, în condițiile în care economia românească e considerabil mai mică decât cea a altor state europene cu emisii comparabile (Italia – 5.274, Spania – 4.791, Franța – 4.535, Germania – 7.399 kg/capita). [Potrivit unui raport recent lansat al Băncii Mondiale](#), intensitatea în materie de emisii în sectorul de producție (măsurată în emisii de CO2 echivalent pe euro de valoare adăugată) este de trei ori mai mare decât media UE și dublu față de media pe sector a statelor comparabile din regiune, Polonia și Ungaria. În condițiile în care economia românească trebuie să crească inclusiv prin diversificarea și intensificarea activităților de producție, spațiul de expansiune pentru activități poluante este aproape inexistent din perspectiva menținerii și consolidării competitivității pe o piață care țintește spre decarbonizarea și durabilitatea economiei.

Dar pe baza simulărilor realizate de Banca Mondială, în ciuda temerii generalizate cu privire la costurile tranziției, același raport ne arată că impactul economic al decarbonizării poate fi neutralizat cu politici eficiente, temperând în același timp riscurile climatice menționate anterior.

Există probleme și în legătură cu resursele, România înregistrând [a treia cea mai mică productivitate a acestora](#)⁷², situându-se în 2022 la 38,4% din media UE-27, iar raportul de țară pe 2023 al Comisiei Europene arată că țara noastră a înregistrat în 2021 o scădere a utilizării circulare a materialelor de la 1,7 la 1,4%, indicator oricum în urmă față de media UE de 11,7%. Față de anul 2000, productivitatea resurselor în România a stagnat. Amprenta materială a economiei românești – reprezentând consumul de materii prime – era în 2020 a doua cea mai mare din UE, de 2,22 ori mai mare decât media UE-27. Conform Eurostat, amprenta materială a României a crescut de mai mult de două ori în 10 ani, în contrast cu cele ale Italiei și Greciei care și-au redus amprenta cu aproximativ o treime. România are și cea mai mică rată de circularitate a utilizării de materiale dintre statele membre, alături de cea mai mică rată a reciclării deșeurilor municipale și o serie de probleme privind gestionarea deșeurilor, fapt ce a atras lansarea mai multor proceduri de constatare a neîndeplinirii obligațiilor de către Comisia Europeană.

Așadar, economia românească este caracterizată de o circularitate și productivitate a resurselor scăzute și cu efecte negative asupra mediului înconjurător. În acest context, documentele de politici publice precum Planul de Acțiune pentru implementarea Strategiei Naționale privind Economia Circulară și diferitele angajamente luate de statul român sunt oportune. Deși are ca scop principal limitarea impactului de mediu, prin oportunitățile pe care le oferă, economia verde poate fi un factor de stimulare pentru creșterea productivității și competitivității, inovare și locuri de muncă (inclusiv pentru cele cu potențial de a fi pierdute odată cu automatizarea).

[Economia circulară](#) oferă un nou model de producție și consum în care deșeurile sunt reduse la minimum, iar ciclul de viață al produselor este extins cât de mult posibil, inclusiv prin noi modele de business. Atunci când produsul ajunge la finalul ciclului de viață, materialele sunt păstrate în economie pe cât de mult posibil, valorificând ceea ce în general este considerat „deșeu” și eficientizând bucla „producție – utilizare – eliminare” care caracterizează modelul circular.

Pentru ca economia românească să tranziționeze către una cu productivitate și valoare adăugată ridicată și să decupleze creșterea economică de emisiile de carbon și de utilizarea momentan ineficientă a resurselor este însă nevoie de o strânsă cooperare între sectorul public și cel privat, pentru alinierea activităților economice principiilor durabile și verzi conturate la nivel european care definesc un nou model de competitivitate. Concordia își propune să abordeze această temă în fiecare dintre analizele sectoriale ce vor urma și să devină principalul partener de dialog reprezentativ al sectorului privat în discuțiile legate de tranziția verde.

Concluzii

Acest prim document dintr-o serie pe care o pregătim a prezentat în detaliu principalele provocări și caracteristici structurale ale economiei românești și care sunt tendințele la nivel global în legătură cu dubla tranziție verde și digitală. Arătăm că în ciuda creșterii economice din ultimele decenii, economia românească prezintă o serie de probleme care îi slăbesc semnificativ capacitatea de a deveni o economie cu valoare adăugată ridicată, competitivă în primă fază la nivel regional și apoi la nivel mondial. De la structura produsului intern brut, până la piața muncii și la capacitatea de inovare, România se află în fața unor provocări pe care trebuie să le adreseze de îndată pentru a nu rămâne pe margine în noua etapă de profundă transformare a economiei mondiale. Economia românească depinde în continuare de consumul intern bazat pe importuri, iar productivitatea muncii are decalaje semnificative față de media europeană, în special în sectorul industrial. De asemenea, economia românească se confruntă cu un deficit de forță de muncă, costuri tot mai mari ale acesteia, diferențe regionale semnificative și inegalități sociale profunde. Inovația este redusă, iar investițiile în cercetare și dezvoltare sunt limitate.

Anul viitor, marcat de patru runde de alegeri, reprezintă un punct de cotitură pentru definirea unei viziuni clare pentru dezvoltarea economică a României. Confederația Patronală Concordia începe, prin acest prim document, un demers pentru construirea acestei viziuni, implicând membri din 15 sectoare și parteneri interesați. Acest document este primul pas spre elaborarea mai multor documente de politici publice sectoriale, care vor propune soluții concrete pentru sporirea competitivității și creșterea valorii adăugate a economiei românești.

Având în vedere provocările actuale și schimbările anticipate în economia globală, dezvoltarea unei viziuni coerente și implementarea de politici publice eficiente reprezintă imperative pentru România. Confederația Patronală Concordia se angajează să contribuie decisiv la acest proces și să ofere soluții concrete pentru promovarea inovării, creșterii productivității și asigurarea unei dezvoltări economice durabile, ancorate în marile tendințe europene și globale.

În anul următor, ne propunem să detaliem soluțiile concrete, aplicabile în diferite sectoare economice, pentru a transforma economia românească într-una mai competitivă, productivă și durabilă.

Surse

- 1 Eurostat (2023). National accounts. nama_10_gdp, nama_10_pc
- 2 World Bank (2023). World GDP. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
- 3 Eurostat (2023). National accounts. nama_10_gdp, nama_10_pc
- 4 World Bank (2023). Global GDP. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=EU-US>
- 5 Business Europe (2023). BusinessEurope Reform Barometer 2023 - The EU's global competitiveness under threat
- 6 Institutul Național de Statistică (2023). Date anuale și trimestriale privind conturile naționale. <https://insse.ro/cms/ro/tags/comunicat-pib-anual>
- 7 Eurostat (2023). GDP and main components (output, expenditure and income). https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_gdp/default/table?lang=en
- 8 Eurostat (2023). GDP and main components (output, expenditure and income). https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_gdp/default/table?lang=en
- 9 Institutul Național de Statistică (2023). Câștigul salarial mediu lunar. <https://insse.ro/cms/ro/tags/comunicat-castig-salarial>
- 10 Eurostat (2023). Gross value added and income by A*10 industry breakdowns. NAMA_10_A10__cus tom_1841738
- 11 Eurostat (2023). Employment by NACE Rev.2 - thousand persons. <https://data.europa.eu/data/datasets/8r66c-vy24feaktnird5pw?locale=en>
- 12 BNR (2023). Balanța de plăți. <https://www.bnr.ro/Baza-de-date-interactiva-604.aspx>
- 13 Institutul Național de Statistică (2023). Conturi naționale regionale. CON103G. CON103H
- 14 Eurostat (2023). Income quintile share ratio S80/S20 for disposable income by sex and age group - EU-SILC survey. ilc_di11
- 15 Eurostat (2023). Persons at risk of poverty or social exclusion by age and sex. ILC_PEPS01N__custom_6444563
- 16 Eurostat (2023). In-work at-risk-of-poverty rate by sex. tesov110
- 17 Eurostat (2023). GDP per capita in PPS. prc_ppp_ind
- 18 Eurostat (2023). GERD by sector of performance. RD_E_GERDTOT
- 19 Comisia Europeană (2023). Previziunile economice de iarnă ale Comisiei Europene pentru România. https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-forecast-and-surveys/economic-forecasts/winter-2023-economic-forecast-eu-economy-set-avoid-recession-headwinds-persist_en
- 20 Eurostat (2023). National accounts. nama_10_gdp, nama_10_pc
- 21 World Bank (2023). World GDP. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
- 22 World Bank (2023). World GDP. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
- 23 Eurostat (2023). GDP per capita in PPS. prc_ppp_ind
- 24 Institutul Național de Statistică (2023). Conturi naționale regionale. CON103G. CON103H
- 25 IMF (2023). World Economic Outlook. <https://www.imf.org/external/datamapper/profile/ROU>
- 26 Institutul Național de Statistică (2023). Conturi naționale regionale. CON103G. CON103H
- 27 Eurostat (2023). National accounts. nama_10_gdp, nama_10_pc
- 28 Eurostat (2023). National accounts. nama_10_gdp, nama_10_pc
- 29 Eurostat (2023). National accounts. nama_10_gdp, nama_10_pc
- 30 Eurostat (2023). National accounts. nama_10_gdp, nama_10_pc
- 31 INS (2023). Comerțul internațional cu bunuri și servicii. <https://insse.ro/cms/ro/tags/comunicat-comertul-international-cu-bunuri>
- 32 BNR (2023). Balanța de plăți. <https://www.bnr.ro/Balanta-de-plati-11132-Mobile.aspx>
- 33 INS (2023). EXP101G - Valoarea exportului (FOB) pe secțiuni conform Clasificării Standard de Comerț Internațional (CSCI) Rev.4; EXP102H - Valoarea importului (CIF) pe secțiuni conform Clasificării Standard de Comerț Internațional (CSCI) Rev. 4. EXP101G, EXP102H
- 34 World Bank (2023). World Development Indicators - Exports of goods and services (% of GDP). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS

- 35 OECD (2023). Trade in Goods and Services. <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods-and-services.htm>
- 36 OECD (2022). OECD Economic Surveys: Romania 2022. <https://doi.org/10.1787/e2174606-en>
- 37 Confederația Patronală Concordia (2023). Analiza pieței muncii în România <https://dng6bz1fnhn09.cloudfront.net/media/2023/02/analiza-pie-ei-muncii-n-rom-nia-final.pdf>
- 38 INS (2023). Ocuparea și șomajul. https://insse.ro/cms/sites/default/files/com_presa/com_pdf/somaj_2022r.pdf
- 39 INS (2023). Costul forței de muncă. <https://insse.ro/cms/ro/tags/comunicat-costul-forței-de-munca>
- 40 INS (2023). Câștigul salarial mediu lunar. <https://insse.ro/cms/ro/content/c%C3%A2%C8%99tiguri-salaria-le-din-1991-serie-lunar%C4%83>
- 41 Eurostat (2023). Labour productivity and unit labour costs. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_lp_ulc/default/table?lang=en
- 42 Eurostat (2023). Gross value added - NACE Rev. 2: R-U - volumes https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/teina446_r2/default/table?lang=en
- 43 Eurostat (2023). Employment by sex, age and detailed economic activity (from 2008 onwards, NACE Rev. 2 two digit level) - 1 000. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_EGAN22D/default/table?lang=en
- 44 Eurostat (2023). Real Labour productivity by NUTS 2 regions. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10r_2rlp/default/table?lang=en
- 45 Eurostat (2023). Labour cost levels by NACE Rev. 2 activity. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lc_lci_lev/default/table?lang=en
- 46 INS (2023). Indicele prețurilor producției industriale (IPPI) <https://insse.ro/cms/ro/content/indice-le-pre%C8%9Burilor-produc%C8%9Biei-industriale-ippi-82>
- 47 Eurostat (2023). Labour cost levels by NACE Rev. 2 activity. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lc_lci_lev/default/table?lang=en
- 48 Eurostat (2023). Productivity trends using key national accounts indicators. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Productivity_trends_using_key_national_accounts_indicators#Key_labour_productivity_trends_at_total_economy_level
- 49 INS (2023). Conturi naționale regionale. <https://insse.ro/cms/ro/tags/conturi-nationale-regionale>
- 50 European Commission (2023). European Innovation Scoreboard. <https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/statistics/performance-indicators/european-innovation-scoreboard/eis>
- 51 WIPO (2022). Global Innovation index 2022. https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2022/index.html
- 52 World Bank (2022). From Uneven Growth to Inclusive Development. <https://doi.org/10.1596/29864>
- 53 Eurostat (2023). High-tech exports. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tin00140/default/table?lang=en>
- 54 Eurostat (2023). Patent applications to the European Patent Office by applicants' / inventors' country of residence (source: EPO). https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/SDG_09_40/default/table?lang=en&category=sdg.sdg_09
- 55 World Bank (2023). World Bank Group country classifications by income level. <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-group-country-classifications-income-level-fy24>
- 56 Allianz Trade (2021). The middle-income trap: inequality across countries after Covid-19. https://www.allianz-trade.com/en_global/news-insights/economic-insights/The-middle-income-trap-inequality-across-countries-after-Covid-19.html
- 57 Cherif, Reda and Hasanov, Fuad, The Return of the Policy that Shall Not Be Named: Principles of Industrial Policy (March 2019). IMF Working Paper No. 19/74, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3377475>
- 58 Antonio Andreoni, Fiona Tregenna (2020). Escaping the middle-income technology trap: A comparative analysis of industrial policies in China, Brazil and South Africa, Structural Change and Economic Dynamics, Volum 54, 2020, 324-340, ISSN 0954-349X, <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2020.05.008>
- 59 "Gill, Indermit; Kharas, Homi (2007). An East Asian Renaissance : Ideas for Economic Growth. © Washington, DC: World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/6798> License: CC BY 3.0 IGO."
- 60 OECD (n.d.). Growth and inequality: A close relationship? <https://www.oecd.org/economy/growth-and-inequ->

ality-close-relationship.htm#:~:text=The%20results%20show%20that%20the,can%20reduce%20GDP%20per%20capita.

- 61 Eurostat (2023). Income quintile share ratio S80/S20 for disposable income by sex and age group - EU-SILC survey. [ilc_di11](#)
- 62 De Rosa, D. & Kim Y. S. (2018). Romania: Thriving cities, rural poverty, and a trust deficit. <https://www.brookings.edu/articles/romania-thriving-cities-rural-poverty-and-a-trust-deficit/>
- 63 OECD (2018). PISA results Romania. https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_ROU.pdf
- 64 World Bank (2020). Markets and People : Romania Country Economic Memorandum. <http://documents.worldbank.org/curated/en/294831583173658317/Markets-and-People-Romania-Country-Economic-Memorandum>
- 65 Ministerul Energiei (2018). Strategia energetică a României 2019-2030. https://energie.gov.ro/wp-content/uploads/2018/11/Strategia_Energetica_FINAL_02_nov_2018-1.docx
- 66 Eurostat (2022). Living conditions in Europe – housing. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=485990&fbclid=IwAR09H5TqrNBvQXpCQImIk8dkipW28-vg2ow_igvdnrMVHgSeNEXmTJIexsE#:~:text=Overall%2C%2017.0%20%25%20of%20people%20in,peak%20in%20Latvia%20with%2041.3%20%25
- 67 WWF (2022). Wildlife population plummet by 69%. <https://livingplanet.panda.org/#:~:text=The%20Living%20Planet%20Report%202022,in%20species%20populations%20since%201970>.
- 68 World Economic Forum (2023). Global Risks Report 2023. <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2023/digest>
- 69 European Commission (2023). The Green Deal Industrial Plan: putting Europe's net-zero industry in the lead. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_510
- 70 Eurostat (2023). Energy statistics - an overview. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview
- 71 Eurostat (2023). Renewable energy statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Renewable_energy_statistics
- 72 Eurostat (2023). Material flows and resource productivity. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/environment/information-data/material-flows-resource-productivity>

CONFEDERAȚIA PATRONALĂ
CONCORDIA
DIALOG PENTRU DEZVOLTARE

Valoarea adăugată în economia românească

NOIEMBRIE 2023